

Securities & Exchange Organization, Research, Development & Islamic Studies (RDIS)
Journal of Securities and Exchange, Spring 2023, V. 16, No.61, pp. 113-158

Designing a Model to Evaluate the Quality of Financial Statements in the Iranian Banking Industry¹

Khaled Sheikh², Mehran Matinfard³, Ali Saeedi⁴, Mohammad Hassani⁵

Received: 2021/07/27

Accepted: 2022/01/04

Research Paper

Abstract

This research presents a model for evaluating the quality of financial statements in the Iranian banking industry, which is practical and qualitative-quantitative in terms of type of research. First with an in-depth study of the library domestic and international resources, guidelines of the Basel Committee, circulars and instructions of the Central Bank and the Securities and Exchange Commission of Iran were extracted from the initial list of factors. Then, by fuzzy Delphi method, final factors that were effective in evaluating the quality of financial statements were identified. In the next step, using the AHP method, coefficient of importance of dimensions and factors was determined, and an appropriate model was presented. The results show that the corporate governance dimension with a coefficient of 0.58 has the greatest impact, followed by disclosure and transparency with a coefficient of 0.42. In the final model, which consists of 30 factors, the independent auditor's report factor and the capital adequacy ratio, each with a significance coefficient of 0.099, the highest and the factor of disclosing the quality of facilities based on the field of customer activity with a coefficient of 0.005 is the least important in evaluating the quality of banks' financial statements. Also, the rate of Inconsistency of dimensions and factors is less than 0.10 and is acceptable.

Key Words: Financial Statements Quality, Corporate Governance, Disclosure and Transparency, Analytic Hierarchy Process, Banking Industry.

JEL Classification: G2, G3.

1. DOI: 10.22034/JSE.2022.11800.1866

2. Ph.D. Student, Department of Accounting, Faculty of Management, Tehran North Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Khaled.sheikhi@iaum.ac.ir).

3. Assistant Professor, Department of Accounting, Faculty of Management, Tehran North Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author). (M_matinfard@iau-tnb.ac.ir).

4. Associate Professor, Department of Financial Management, Faculty of Management, Tehran North Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (a_saeedi@iau-tnb.ac.ir).

5. Assistant Professor, Department of Accounting, Faculty of Management, Tehran North Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (M_hassani@iau-tnb.ac.ir).

فصلنامه بورس اوراق بهادار

سازمان بورس و اوراق بهادار
مرکز پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی

سازمان بورس و اوراق بهادار، مرکز پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی

فصلنامه بورس اوراق بهادار، سال شانزدهم، شماره ۶۱، بهار ۱۴۰۲، صص ۱۵۸-۱۱۳

طراحی مدلی جهت ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران^۱

خالد شیخی^۲، مهران متین‌فرد^۳، علی سعیدی^۴، محمد حسینی^۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۱۴

مقاله پژوهشی

چکیده

هدف این پژوهش، طراحی مدلی برای ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران می‌باشد. برای دستیابی به هدف پژوهش ابتدا به روش کتابخانه با مطالعه عمیق منابع داخلی و بین‌المللی، رهنمودهای کمیته بال، بخش‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها بانک مرکزی و سازمان بورس و اوراق بهادار، فهرست اولیه عواملی که در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها موثر بودند استخراج شدند. بعد از آن با روش دلفی فازی دومرحله‌ای، و نظرخواهی از خبرگان، عامل‌های که در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی مؤثر و مورد تایید خبرگان بودند شناسایی شدند. در مرحله بعد با استفاده از روش AHP ضریب اهمیت ابعاد و عامل‌ها مشخص، و مدل مناسب ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در بانک‌ها ارائه گردید. نتایج پژوهش نشان می‌دهد بُعد راهبری شرکتی با ضریب ۰/۵۸ بیشترین تاثیر در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی دارد و بُعد افشا و شفافیت با ضریب ۰/۴۲ بعد از آن قرار می‌گیرد. در مدل نهایی پژوهش که متشکل از ۳۰ عامل است عامل گزارش حسابرس مستقل و عامل گزارش و افشا نسبت کفایت سرمایه هر کدام با ضریب اهمیت ۰/۰۹۹ بیشترین و عامل گزارش و افشا کیفیت تسهیلات بر اساس رشته فعالیت مشتری با ضریب ۰/۰۰۵ کمترین اهمیت را در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها دارند. همچنین، نرخ ناسازگاری ابعاد و عوامل کمتر از ۰/۱۰ و قابل قبول می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: کیفیت صورت‌های مالی، راهبری شرکتی، افشا و شفافیت، فرایند تحلیل سلسله مراتبی، صنعت بانکداری.

طبقه بندی موضوعی: G2, G3.

DOI: 10.22034/JSE.2022.11800.1866

۲. دانشجوی دکتری، گروه حسابداری، دانشکده مدیریت، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (khaled.sheikhi@iaum.ac.ir)

۳. استادیار، گروه حسابداری، دانشکده مدیریت، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). (m_matinfard@iau-tnb.ac.ir)

۴. دانشیار، گروه مدیریت مالی، دانشکده مدیریت، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (a_saeedi@iau-tnb.ac.ir)

۵. استادیار، گروه حسابداری، دانشکده مدیریت، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (m_hassani@iau-tnb.ac.ir)

مقدمه

بانک‌ها نقش کلیدی در اقتصاد کشور دارند. به گفته ابراهیمی و سیف (۱۳۹۴) از میان منابع چهارگانه تأمین مالی یعنی نظام بانکی، بازار بورس، بودجه‌های عمرانی و سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، بانک‌ها بار اصلی تأمین مالی بخش‌های اقتصاد را در سال‌های اخیر بر عهده داشته‌اند. افزون بر این، حدود ۸ الی ۱۲ درصد بازار سرمایه کشور را بانک‌ها تشکیل می‌دهند. نقش مهم بانک‌ها در اقتصاد، ویژگی‌های خاص این سیستم و تفاوت در عملیات آن‌ها نسبت به سایر صنایع باعث شده که استفاده‌کنندگان جهت قضاوت و تصمیم‌گیری‌های خود توجه خاصی به اطلاعات تهیه‌شده توسط سامانه حسابداری این صنعت بکنند. از این‌رو، استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی بانک‌ها اطلاعاتی مربوط، قابل اعتماد و قابل مقایسه را طالب هستند که آن‌ها را در ارزیابی وضعیت مالی و عملکرد بانک یاری دهد و در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی قابل استفاده باشد (هئیت استانداردهای حسابداری بین‌المللی^۱، ۱۹۹۴). این اطلاعات بیشتر متمرکز بر اطلاعات مندرج در صورت‌های مالی است. چنانچه اطلاعات فاش شده در صورت‌های مالی یک بانک واقعیت اقتصادی را منعکس نکند، باعث بی‌اعتمادی گشته و زیان‌های هنگفت و جبران‌ناپذیری متوجه اقتصاد خواهد شد. برای مثال در بازه زمانی ۱۹۷۰ تا پایان سال ۲۰۱۱، رویه‌های ۱۴۷ بحران بانکی در ۱۱۶ کشور شناسایی شد که متوسط زیان تولیدی ناشی از بحران‌های بالا نزدیک به ۳۰/۱۴ درصد تولید ناخالص داخلی محاسبه شده است (مجاب، ۱۳۹۵).

صورت‌های مالی ارائه ساختاریافته وضعیت مالی و عملکرد یک بانک است که هدف آن، ارائه اطلاعاتی درباره وضعیت مالی، عملکرد مالی و جریان‌های نقدی است و نتایج مباشرت نسبت به منابعی که به آن سپرده شده است را نشان می‌دهد، اما شواهد تجربی و بحران‌های رخ داده (از جمله بحران سال ۲۰۰۸) نشان می‌دهد مدیران در ارائه صورت‌های مالی با کیفیت رغبت آنچنانی نداشته و حتی دلیل اصلی ظهور رسوایی‌های عظیم مالی عمدتاً با تقلب و دست‌کاری در اطلاعات حسابداری همراه بوده است.

بررسی‌های نظام بانکی ایران نشان می‌دهد که چالش‌های خاصی نظام بانکی کشور را تهدید می‌کند. برای مثال، حبس ۳۰ درصد از دارایی‌های بانک در قالب مطالبات معوق بانکی (ملک‌محمدی و همکاران، ۱۳۹۹)، زیانده بودن تعدادی از شعب بانک‌های کشور، پایین بودن کفایت سرمایه اغلب بانک‌ها، تحریم‌های یکجانبه‌ای که توسط تحریم‌کنندگان دولت جمهوری اسلامی بر نظام بانکی

کشور وضع شده، ورشکستگی و ادغام برخی مؤسسات مالی و اعتباری و پرونده‌های فساد مالی در این صنعت که از طریق دادگاه‌ها و رسانه‌های کشور اعلام می‌شود، جملگی نشان از وضعیت نابسامان این صنعت است. چالش‌های موجود و به تبع آن گزارشگری مالی بانک‌ها، از جمله نگرانی و نکاتی است که همواره کاربران گزارش‌های مالی به آن توجه کرده‌اند. افزون بر آن انباشت دارایی‌های موهوم و منجمد در سمت راست ترازنامه نظام بانکی، باعث خلق نقدینگی بی‌پشتوانه شده است. این واقعیت باعث شده که ترازنامه نظام بانکی از نظر اقتصادی و مالی تراز نباشد و حسابداری بد، توازن ظاهری آن را برقرار نکرده است (بدری و زمان زاده، ۱۳۹۶). مطالب بیان شده نشانگر آن است که بانک‌ها در عمل با مشکلاتی روبرو هستند که تأثیر نامطلوبی بر صورت‌های مالی دارند و کیفیت آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. آثار ناشی از اشکالات بالا موجب می‌شود: صورت‌های مالی ارائه شده وضعیت مالی و نتایج عملیات را منصفانه ارائه ندهند. همیشه گفته‌اند «پیشگیری بهتر از درمان است» یکی از راه‌های جلوگیری از وقوع مشکلات، شناسایی عوامل و معیارهایی است که بتوان با آن کیفیت صورت‌های مالی را سنجید. در صورت ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در بانک‌ها نتایجی از جمله: تأمین ثبات و سلامت نظام بانکی (جلوگیری از ورشکستگی بانک‌ها)، جلوگیری از سرایت مشکلات بانکی به کل اقتصاد، مقابله با شکل‌گیری و گسترش فساد بانکی و در نهایت حفظ حقوق و منافع ذینفعان حاصل می‌شود.

سهامداران، مدیران، سپرده‌گذاران و دیگر ذینفعان بانک‌ها علاقه‌مند هستند کیفیت صورت‌های مالی بانک خود را که برآیند مبادلات و ویژگی‌های عملیاتی و اقتصادی بانک است بر اساس مدل‌های علمی و کاربردی بسنجند. پژوهش‌های مختلفی در رابطه با کیفیت صورت‌های مالی و گزارشگری مالی انجام شده است، اما این پژوهش‌ها به جای بررسی کیفیت صورت‌های مالی بر عوامل بازدارنده‌ای مانند مدیریت سرمایه، مدیریت سود، مدیریت اقلام تعهدی، تجدید ارائه صورت‌های مالی، به موقع بودن و وجود تقلب تأکید داشته‌اند که هر کدام به جنبه‌های خاصی از کیفیت پرداخته‌اند و به نتایج مختلفی دست یافته‌اند، بنابراین، پژوهشی جامع که به شناسایی عوامل و ارائه الگویی در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران بپردازد، انجام نشده است. این پژوهش با توجه به شرایط محیطی و اقتصادی حاکم بر بانکداری کشور به طراحی مدلی برای ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها می‌پردازد. امید است با انجام این پژوهش موانع و عوامل بازدارنده در انتخاب کیفیت بالای صورت‌های مالی از سوی بانک‌ها برای جامعه و نهادهای ناظر روشن شده و نهادهای استاندارد

گذار، بانک مرکزی، سازمان بورس و اوراق بهادار، دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و دیگر ذینفعان برای بهبود تصمیم‌گیری‌های خود از نتایج این پژوهش استفاده کنند.

مبانی نظری پژوهش

در ادبیات حسابداری چهارچوب و یا تعریف واضح و آشکاری از کیفیت صورت‌های مالی که فراگیر باشد وجود ندارد و نوع تعریف به دیدگاه تعریف‌کننده بستگی دارد. از دیدگاه پنمن^۱ (۲۰۰۳) کیفیت صورت‌های مالی برگرفته از اطلاعات سود دوره جاری شرکت‌ها است که برای پیش‌بینی سودهای آتی به کار می‌رود. وی معتقد است تعریف کیفیت صورت‌های مالی کلی و مبهم است و باید آن را از نگاه فردی که تعریف می‌کند، دید. بیدل و هیلاری^۲ (۲۰۰۹) توان صورت‌های مالی در انتقال اطلاعات عملیات شرکت و به‌طور خاص پیش‌بینی جریان‌های نقدی مورد انتظار آن به سرمایه‌گذاران را برای تعریف کیفیت صورت‌های مالی بیان کردند. اعتمادی و همکاران (۱۳۹۱) بر اساس چهارچوب نظری گزارشگری مالی هیات تدوین استانداردهای حسابداری کیفیت بالاتر اطلاعات را فراهم کردن هرچه بیشتر اطلاعات یا کاهش دادن هرچه بیشتر عدم اطمینان استفاده‌کنندگان اصلی اطلاعات، پیرامون واحد تجاری اظهار کردند. موارد پیش‌گفته نشانگر آن است که پژوهشگران بر تعریف واحدی از کیفیت صورت‌های مالی اجماع ندارند. مطابق نظر هیئت استانداردهای حسابداری مالی آمریکا، هیئت استانداردهای حسابداری بین‌المللی، هیئت استانداردهای حسابداری در انگلستان و هیئت استانداردهای حسابداری استرالیا، کیفیت صورت‌های مالی بیانگر آن است که تا چه اندازه اطلاعات به‌طور دقیق و منصفانه، وضعیت مالی و عملکرد اقتصادی یک واحد تجاری را بیان می‌کند (سیریاما و نورا^۳، ۲۰۱۷). باوجود تعاریف متعدد از کیفیت صورت‌های مالی و نتایج مختلف از کیفیت توسط پژوهشگران، جونز و بلانچیت^۴ (۲۰۰۰) بیان کردند، دو نگرش کلی در ارزیابی کیفیت گزارشگری مالی مورد استفاده وجود دارد. نگرش اول بر نیاز استفاده‌کنندگان استوار است. برپایه این دیدگاه، کیفیت صورت‌های مالی به ارائه اطلاعات مالی سودمندی برای استفاده‌کنندگان این اطلاعات مربوط می‌شود. دیدگاه دوم بر مفهوم حفاظت از سرمایه‌گذار یا

1. Penman

2. Biddle & Hilary

3. Siriyama & Norah

4. Jonas & Blancht

سهامدار متمرکز است. این دیدگاه بر مسائل مرتبط با چگونگی اداره شرکت، مباشرت و پاسخگویی تأکید دارد. به طور خلاصه دیدگاه اول بر ارائه اطلاعات که هدف گزارشگری مالی است تأکید دارد و دیدگاه دوم بر اطلاعاتی کافی، شفاف و کامل که باعث گنج‌کنندگی استفاده‌کننده نباشد متمرکز است، پس عوامل و مواردی که باعث افشا بیشتر اطلاعات، شفافیت، مباشرت و پاسخگویی مدیران شود می‌تواند کیفیت صورت‌های مالی را افزایش دهد. تدوین قوانین و مقررات توسط مجامع حرفه‌ای و دولت‌ها نشانگر آن است کیفیت صورت‌های مالی منتشر شده افزون بر استانداردهای گزارشگری مالی، به سازوکارهای حاکمیت شرکتی و میزان افشا و شفافیت اطلاعات در صورت‌های مالی بستگی دارد. برای نمونه کمیته نظارت بر بانکداری بال^۱ بعد از بحران مالی سال ۲۰۰۸ بیان کرد، نقص در راهبری شرکتی و افشا و شفافیت اطلاعات مالی منتشر شده توسط مؤسسات مالی از دلایل بحران مالی سال ۲۰۰۸ بودند. این کمیته بعد از بحران مالی ۲۰۰۷-۲۰۰۸ که به بازنگری اصول اساسی نظارت بر بانک‌ها پرداخت اصول نظارت بر بانک‌ها را از ۲۵ اصل به ۲۹ اصل ارتقاء داد در این تغییر بر راهبری شرکتی مؤثر و افشا و شفافیت اطلاعات منتشره توسط بانک‌ها تأکید کرد. از مهمترین وظایفی که راهبری شرکتی در خصوص نظارت مناسب بر شرکت می‌تواند بر عهده گیرد اطمینان دهی نسبت به کیفیت فرآیند گزارشگری مالی است استقرار سازوکارهای نظام حاکمیت شرکتی مناسب، ضمن نظارت پذیرتر ساختن فرایند گزارشگری مالی، از کاهش کیفیت و کاهش اطمینان گزارش‌های مالی جلوگیری کند. همچنین، افشا کافی یا عدم افشا در اطلاعات میزان سودمندی در تصمیم سرمایه‌گذاران و سایر سهامداران را تحت تأثیر قرار می‌دهد (هربرت و آگور^۲، ۲۰۲۱).

نظریه‌های مختلفی وجود سازوکارهایی راهبری شرکتی و افشا و شفافیت اطلاعاتی را در بهبود کیفیت صورت‌های مالی توجیه می‌کنند که در ادامه مهمترین آنها بیان می‌شود. نظریه نمایندگی؛ مطابق با نظریه نمایندگی، افشای گزارش‌های سالانه مؤسسات در جهت کاهش مسئله نمایندگی (تضاد منافع) بین مدیران و مالکان نقش مهم نظارتی دارد و مدیریت را در اجرای

۱. کمیته نظارت بر بانکداری بال (The Basle Committee on Banking Supervision) متشکل از کارشناسان ارشد نظارت بانکی است که در سال ۱۹۷۵ توسط روسای کل بانک‌های مرکزی کشورهای صنعتی مشهور به گروه G10، پایه‌گذاری شد. این کمیته از کارشناسان ارشد مراجع نظارت بر بانک‌ها و بانک‌های مرکزی کشورهای عضو تشکیل شده است. به طور معمول، اجلاس‌های این کمیته در بانک تسویه حساب‌های بین‌المللی (BIS) در شهر بازل (Basel) یا بال (Basle) سوئیس - مقر دبیرخانه دائمی این کمیته برگزار می‌شود. این به کمیته باسل (بازل) معروف است.

2. Herbert & Agwor

وظایفش پاسخگو می‌سازد (کمیته بازل، ۲۰۰۵). سازوکارهای نظارتی مناسب بر رفتارهای فرصت طلبانه نماینده‌ها و تعیین انگیزه‌های آنها در زمینه سطح افشای اطلاعات ضروری است. جاگ، نائوموا و کوتزول^۱ (۲۰۰۳) کاربرد سیستم راهبری شرکتی خوب را در حداقل کردن هزینه نمایندگی می‌دانند (کرمی و صدیقی، ۱۳۹۴). نظریه ذینفعان: اساس نظریه ذینفعان این است که شرکت‌ها بسیار بزرگ شده‌اند و تاثیر آنها بر جامعه آن‌چنان عمیق است که آنها باید به جز سهامداران به بخش‌های بسیار بیشتری از جامعه توجه کرده و پاسخگو باشند. مطابق نظریه ذینفعان، راهبری شرکتی مدیریت تضاد بین تمامی ذینفعان سازمان است. نظریه عدم تقارن اطلاعاتی، عدم تقارن اطلاعاتی به حالتی گفته می‌شود که یکی از طرفین مبادله کننده کمتر از طرف دیگر در مورد کالا یا وضعیت بازار، اطلاعات داشته باشد. به عبارت دیگر، اگر اطلاعات ذینفعان کمتر از مدیران شرکت است در واقع با نابرابری اطلاعاتی روبرو هستیم که به این وضعیت عدم تقارن اطلاعاتی گفته می‌شود (وکیلی و سعیدی، ۱۳۹۶). گزارش‌ها و صورت‌های مالی شفاف، روشن، قابل اعتماد و به موقع، باعث کاهش عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیریت شرکت و ذینفعان آن می‌شود (معدن کار و پاسبان، ۱۳۹۷). نظریه مشروعیت: از دیدگاه نظریه مشروعیت، افشای اطلاعات ابزاری برای سازمان هاست تا نشان دهند مطابق با ارزشهای اجتماعی عمل می‌کنند و از این طریق می‌توانند تصویر مسئولانه اجتماعی از خود نشان دهند و مشروعیت اجتماعی خود را حفظ یا آن را کسب کنند (پتن، ۱۹۹۱ به نقل از کرمی و صدیقی، ۱۳۹۴).

نظام راهبری شرکتی

معنای اصلی واژه راهبری شرکتی به چگونگی اداره و کنترل و هدایت شرکت‌ها برمی‌گردد و چهارچوب یک نظام پاسخگویی را بیان می‌کند. در واقع نظام راهبری شرکتی یک راهبرد حقوقی و مدیریتی است که اصل پاسخگویی هیئت مدیره و نظارت بر عملکرد شرکت جزء عناصر اصلی آن به شمار می‌رود. بانک جهانی^۲، بیان کرد راهبری شرکتی دربردارنده ساختارها و سازوکارهای هدایت و کنترل شرکت‌ها است. بر این اساس راهبری شرکتی روابط بین مدیریت، هیئت‌مدیره، سهامداران عمده، سهامداران خرد و سایر ذینفعان را مورد توجه قرار می‌دهد. حکمرانی خوب شرکتی^۳ با ارتقای عملکرد شرکت‌ها و افزایش دسترسی به سرمایه

1. Judge, Naoumova, & Koutzevol
2. World Bank
3. Good corporate governance

بیرونی، به توسعه اقتصادی پایدار کمک می‌کند. بنابراین، از نگاه بانک جهانی حاکمیت شرکتی اشاره به مجموعه‌ای از مقررات و انگیزه‌ها دارد که از طریق آن مدیریت یک شرکت کنترل و جهت‌داری می‌شود و به وسیله آن حقوق و مسئولیت‌ها بین هیئت‌مدیره، مدیران شرکت، سهامداران و دیگر ذینفعان توزیع می‌شود. اگرچه سیاست‌ها و اسناد، غیرقابل‌انکار و مهم هستند اما این موارد به تنهایی نمی‌توانند متضمن یک حاکمیت خوب باشند، بلکه اقدامات شرکت باید به شفافیت و پاسخگویی بهتر منجر شود (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵). با گسترش سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی نهادهای مختلفی از جمله سازمان همکاری و توسعه اقتصادی فعال شده و افزون بر تعریف راهبری شرکتی، اصول چندی را بنیان گذاشته‌اند. مجموعه اصول و استانداردهای قابل قبول حاکمیت شرکتی توسط سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در سال ۱۹۹۹ میلادی منتشر شد که آخرین بازنگری آن از سال ۲۰۱۴ آغاز شد و سرانجام در سال ۲۰۱۵ تکمیل شد. در این مجموعه اصول بر ایجاد زیربنای لازم برای اجرای کارآمد اصول حاکمیت شرکتی، حمایت از حقوق سهامداران و رفتار یکسان با آنها و کارکرد های کلیدی مالکیتی؛ سرمایه‌گذاران نهادی و بازارهای سهام و سایر واسطه‌ها، نقش ذینفعان در حاکمیت شرکتی، افشا و شفافیت، مشخص کردن دقیق مسئولیت‌های هیئت‌مدیره، مدیران اجرایی، کنترل‌های داخلی، حسابرسی داخلی، حسابرسی مستقل، پاسخگویی هیئت‌مدیره در برابر شرکت و سهامداران، توسعه نظارت و افزایش میزان استقلال ناظران تاکید شده است (پاسبان و معدن‌کار، ۱۳۹۷). افزون بر آن، کمیته نظارت بانکی بال نخستین رهنمود خود را در خصوص اصول بهبود حاکمیت شرکتی در سال ۱۹۹۹ میلادی منتشر و در سال ۲۰۰۶ بازنگری کرد. بعد از بحران مالی ۲۰۰۸، ناکامی‌ها و مشکلاتی که در زمینه حاکمیت شرکتی پدید آمده بود از جمله، عدم نظارت کافی هیات‌مدیره بر هیات عامل، مدیریت ناکارآمد ریسک‌ها و وجود ساختارهای بانکی که بی‌جهت پیچیده یا مبهم بودند، مورد بازنگری قرار داد و در اکتبر سال ۲۰۱۰ میلادی «سند اصول ۱۴ گانه‌ای برای بهبود حاکمیت شرکتی» را منتشر کرد. با بازنگری و اصلاح اصول مربوطه، تداوم پذیرش و اهمیت بکارگیری نشان توسط بانک‌ها و ناظران را به منظور اطمینان از اجرای موثر حاکمیت شرکتی تثبیت کرد (کمیته نظارت بر بانکداری بازل، ۲۰۱۰). سازمان بورس اوراق بهادار ایران در راستای حمایت از حقوق سرمایه‌گذاران، پیشگیری از وقوع تخلفات و ساماندهی

و توسعه بازار شفاف و منصفانه اوراق بهادار دستورالعمل حاکمیت شرکتی که شامل ۶ فصل، ۴۴ ماده و ۲۴ تبصره است در تیرماه ۱۳۹۷ تصویب کرد. ماده ۳ دستورالعمل، اصول حاکمیت شرکتی را بیان کرده است. در اصل پنجم آن که افشا و شفافیت است، بیان شده که چهارچوب حاکمیت شرکتی باید این اطمینان را فراهم کند که تمام موضوعات با اهمیت مرتبط با شرکت شامل وضعیت مالی، عملکرد، جریانهای نقدی، مالکیت و حاکمیت شرکتی به موقع و صحیح افشا شود و پاسخگویی اعضای هیات مدیره به سهامداران و سایر ذینفعان اطمینان فراهم کند (سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۹۷). بررسی تعاریف و اصول حاکمیت شرکتی نشان می‌دهد که تمام آنها دارای ویژگی‌های مشترکی از جمله شفافیت و پاسخگویی هستند.

تحقق راهبری شرکتی خوب و ایجاد یک ساختار سازمانی مطلوب برای اداره صحیح بانک‌ها نیازمند ویژگی‌ها، کمیته‌ها و واحدهایی است که هر کدام بخشی از اهداف و اصول لازم برای راهبری شرکتی را محقق می‌کنند. انواع کمیته‌ها از جمله کمیته حسابرسی، مدیریت ریسک، تطبیق، جبران خدمات، انتصابات و... هر کدام بخشی از اهداف اداره صحیح بانک به منظور حفظ حقوق ذینفعان را بر عهده دارند. هر یک از کمیته‌های یادشده و واحدهای زیرمجموعه آن‌ها دارای ساختار، اهداف، وظایف و اصولی هستند که بر اساس جایگاهشان در راهبری شرکتی تعریف و مشخص شده‌اند (شهبازی و ترابی فر، ۱۳۹۵). هرچند راهبری شرکتی از مفاهیم تخصص، استقلال، توازن قدرت بین اعضای هیئت مدیره و کمیته‌های ذیل هیئت مدیره که بازوی نظارتی هیئت مدیره هستند، حمایت می‌کند و به تمامی جوانب واحد اقتصادی می‌نگرد، اما برخی از ویژگی‌ها و سازوکارهای راهبری شرکتی تأثیر فراوانی بر کیفیت صورت‌های مالی به عنوان یک کانال اطلاع‌رسانی در جهت وظیفه پاسخگویی و پاسخ‌خواهی دارد که در ادامه تشریح می‌شود. سه واحد حسابرسی مستقل، حسابرسی داخلی و کمیته حسابرسی پیش‌بینی شده در نظام راهبری شرکتی که پورتر^۱ (۲۰۰۸) از آنها به عنوان مثلث حسابرسی نام می‌برد تأثیر چشم‌گیری بر کیفیت صورت‌های مالی دارند. حسابرس مستقل که یکی از ارکان نظارتی در جهت اهداف حاکمیت شرکتی است به سهامداران در کنترل و نظارت بر فعالیت‌های مدیریت شرکت کمک چشمگیری می‌کند. اهمیت حسابرس مستقل به عنوان یکی از ساز و کارهای راهبری شرکتی در قوانین راهبری شرکتی مورد توجه قرار گرفته است.

1. Porter

به عنوان نمونه فصل ۲ قانون ساربنز-اکسلی، بند ۵,۱ گزارش کدبری (تاین ولارکر^۱، ۲۰۱۱). در قانون ساربنز اکسلی مشخص شده است که راهبری موثر از داخل شرکت و نه از خارج شروع می‌شود. بنابراین، حسابرس داخلی به عنوان یکی از واحدهای داخلی سازمان، مهمترین شریک در راهبری موثر شرکت و بهبود کیفیت گزارشگری مالی شناخته شده است، چون زمان کافی برای بررسی جزئیات هر گزارشگری مالی را دارد (پیوندی و خرم، ۱۳۹۲). کمیته نظارت بر بانکداری بازل در اصل دهم سند حاکمیت شرکتی که در سال ۲۰۱۵ منتشر کرد، بر حسابرسی داخلی بانکها تاکید می‌کند. سازمان بورس و اوراق بهادار ایران در دستورالعمل راهبری شرکتی به ایجاد واحد حسابرسی داخلی و نظارت بر آن تاکید کرده است (سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۹۷)، نهاد با اهمیت دیگر در نظام راهبری شرکتی کمیته حسابرسی است که از وظایف اصلی آن، نظارت بر گزارشگری مالی و افشا است. بر اساس بخش ۳۰۱ قانون ساربنز-اکسلی شرکت‌های سهامی عام ملزم به داشتن کمیته حسابرسی شده‌اند، در بند ۴,۳۳ گزارش کدبری نیز بر لزوم وجود کمیته حسابرسی تاکید شده است. سازمان بورس و اوراق بهادار تهران در منشور نمونه کمیته حسابرسی مصوب بهمن ماه ۱۳۹۱ به ترکیب و ویژگی‌های اعضای کمیته حسابرسی پرداخته است و بیان کرده که اعضای کمیته حسابرسی باید دارای تخصص مالی باشند و مدیران اجرایی شرکت نمی‌توانند به عنوان یکی از اعضای کمیته حسابرسی انتخاب شوند که می‌تواند مصداق استقلال اعضای کمیته حسابرسی باشد (سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۹۱). افزون بر سه نهاد یادشده در بالا، کمیته تشخیص مطالبات غیرقابل وصول و کمیته تطبیق قوانین و مقررات، جزو کمیته‌هایی هستند که زیر نظر هیئت مدیره در بانکها به فعالیت می‌پردازند. شورای پول و اعتبار با هدف شفافیت بیشتر صورت‌های مالی در اسفند ماه ۱۳۹۰ بر پایه «دستورالعمل نحوه تشخیص و حذف مطالبات غیر قابل وصول از دفاتر موسسه اعتباری و افشای آن در صورت‌های مالی» را تصویب کرد. موسسه اعتباری را موظف کرد که به تشکیل کمیته تشخیص مطالبات غیرقابل وصول اقدام کند. ریاست کمیته بر عهده عضوی از اعضای کمیته حسابرسی است. کمیته موظف است مطالبات غیرقابل وصول که از شعب واحدهای اعتباری یا سایر واحدهای ذی ربط مؤسسه اعتباری به دبیرخانه این کمیته ارسال می‌شود، بررسی کرده و چنانچه از غیرقابل وصول بودن مطالبات مربوطه اطمینان حاصل کند، نتایج را در قالب گزارشی

1. Tayan & Larcker

به همراه سایر مستندات برای هیأت مدیره مؤسسه اعتباری ارسال و واحد حسابداری موظف است این مطالبات را بصورت جداگانه در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی گزارش کند (بانک مرکزی، ۱۳۹۱). در سال‌های اخیر به دلیل افزایش حساسیت و دغدغه در سطوح ملی و بین‌المللی در خصوص سوءاستفاده از بانک‌ها برای مقاصد و اهداف مجرمانه در زمینه‌هایی چون پولشویی و تأمین مالی تروریسم، نقض تحریم‌های بین‌المللی و نیز جرایم مالی به ویژه رشوه و اختلاس، موضوع رعایت قوانین و مقررات در بانک‌ها از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار شد. در این راستا کمیته بین‌المللی بانکی بال در سال ۲۰۰۳ سندی تحت عنوان کارکرد بخش تطبیق در بانک‌ها را منتشر و بر تطبیق عملیات با قوانین و مقررات تأکید کرد. همچنین، این کمیته در سال ۲۰۱۵ بیان کرد که هیئت مدیره بانک مسئولیت نظارت بر مدیریت ریسک تطبیق بانک را بر عهده دارد. هیئت مدیره باید یک واحد تطبیق تأسیس کرده و سیاستها و رویه‌های بانک را برای شناسایی، ارزیابی، نظارت و گزارش دهی و مشورت دهی در خصوص ریسک تطبیق تصویب کند (کمیته نظارت بر بانکداری بال، ۲۰۱۵). در همین راستا شورای پول و اعتبار بانک مرکزی ایران از سال ۱۳۹۶ هیئت مدیره بانک‌ها را موظف کرد به منظور انجام صحیح و دقیق مسئولیت خود در خصوص نظارت بر کفایت و اثربخشی مدیریت ریسک عدم رعایت قوانین و مقررات، کمیته رعایت قوانین و مقررات ایجاد کنند (بانک مرکزی، ۱۳۹۶). وظیفه کمیته تطبیق مطابقت عملیات سازمان با قوانین و مقررات و گزارش آن به هیئت مدیره است. گزارش عدم رعایت قوانین و مقررات توسط این کمیته، باعث آگاهی بخشی ناظران بانکی و دیگر ذینفعان بانک از آن بخش گزارشات مالی می‌شود که تحت تاثیر قوانین رعایت نشده، قرار می‌گیرد. افزون بر نقش با اهمیت قوانین و مقررات بانک‌ها بر صورت‌های مالی، کنترل‌های داخلی وضع شده توسط هیئت مدیره یا هیئت عامل بانک‌ها صورت‌های مالی را تحت تاثیر قرار می‌دهند. بر اساس گزارش مؤسسه حسابداران رسمی آمریکا^۱، برای ایجاد صورت‌های مالی قابل اعتماد و دستیابی به اهداف گزارشگری مالی، کنترل‌های داخلی قوی گزارشگری مالی یکی از عوامل ضروری برای دستیابی به این هدف است (البنان^۲، ۲۰۰۹). سیریاما و نورا^۳ (۲۰۱۷) بیان کردند کنترل‌های داخلی قوی‌تر و موثرتر است که کیفیت گزارشگری مالی بالاتر را حاصل

-
1. AICPA
 2. Elbannan
 3. Siryama & Norah

می‌کند. اسلی و اوهارا^۱ (۲۰۰۴) در پژوهش خود، اظهار کردند که کیفیت اطلاعات به طور عمده به خاطر کنترل‌های داخلی ضعیف و غیر قابل انعطاف است. در فصل ۴۰۴ قانون سابنز-اکسلی، بر کنترل‌های داخلی حاکم بر گزارشگری مالی تاکید شده است. کمیته نظارت بر بانکداری بال در سال ۱۹۹۸ بر استقرار کنترل‌های داخلی در بانک‌ها اصرار ورزید. سازمان بورس و اوراق بهادار ایران (۱۳۹۱) هیئت مدیره شرکت‌ها را به استقرار و به کارگیری کنترل‌های داخلی مکلف و حساب‌رسان مستقل را موظف به بررسی سیستم کنترل‌های داخلی حاکم بر گزارشگری مالی کرده است (سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۹۱). همچنین، سازمان بورس و اوراق بهادار (۱۳۹۷) هیئت مدیره شرکت‌ها را برای استقرار سازوکارهای کنترل داخلی اثربخش به منظور اطمینان بخشی معقول از کیفیت گزارشگری مالی و غیرمالی و رعایت قوانین و مقررات، موظف کرد (سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۹۷). افزون بر مکانیسم پیش گفته که در بهبود کیفیت صورت‌های مالی نقش موثر ایفا می‌کنند، اعضای هیئت مدیره هم می‌توانند تاثیر شایسته‌ای در این نقش‌افزایی داشته باشند. طبق استانداردهای حسابداری، مسئولیت و تایید صورتهای مالی با هیئت مدیره شرکت است. هیئت مدیره باید از اینکه صورتهای مالی تصویری واقعی و منصفانه از وضعیت مالی و عملکرد را مطابق با استانداردهای لازم الاجرای حسابداری ارائه می‌کنند، اطمینان یابند. این مهم مستلزم داشتن دانش مالی و حسابداری اعضای هیئت مدیره که در نظام راهبری شرکتی بیان شده است. کمیته نظارتی بانکی بال (۲۰۱۰) در اصول حاکمیت شرکتی تشریح کرده افزون بر صلاحیت لازم و توانایی انجام قضاوت صحیح و بی طرفانه اعضای هیئت درباره امور بانک، کل اعضای هیئت مدیره بایستی از دانش و تجربه کافی و مرتبط با فعالیت‌های مالی بانک، به منظور دستیابی به حاکمیت و نظارت موثر برخوردار باشند (کمیته نظارت بر بانکداری بال، ۲۰۱۰). سازمان بورس و اوراق بهادار ایران (۱۳۹۷) در دستورالعمل حاکمیت شرکتی خود بیان کرد در ترکیب هیئت مدیره، باید حداقل یک عضو غیرموظف حضور داشته باشد که دارای تحصیلات مالی (حسابداری، مدیریت مالی، اقتصاد، و مدیریت با گرایش مالی) و تجربه مرتبط باشد و در تبصره ماده ۱۷ آن بیان شده که اعضای هیئت مدیره، باید دانش لازم در زمینه مالی و حقوقی کسب کنند (سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۹۷). افزون بر موارد پیش گفته، پژوهش‌های علمی و دانشگاهی زیادی ارتباط بین

1. Easley & O'Hara

راهبری شرکتی و اطلاعات مالی را تأیید کرده‌اند. از جمله می‌توان به پژوهش‌های داویدسون، خی و خو^۱ (۲۰۰۴)، ابرنزی، بیرومسلی^۲ (۲۰۱۵)، هربرت و آگور^۳ (۲۰۲۱)، پیوندی و خرم (۱۳۹۲) یگانه و باغومیان (۱۳۸۴)، نیکبخت و احمدخان‌بیگی (۱۳۹۷) بولو و همکاران (۱۳۹۸) اشاره کرد.

افشا و شفافیت

افزون بر سازوکارهای راهبری شرکتی، کیفیت گزارشگری مالی مستلزم توسعه شفافیت و انتشار صورت‌های مالی باکیفیت از طریق افشای جامع و کامل است. افشا و شفافیت با این که دو واژه متفاوت هستند اما در بیشتر پژوهش‌های کاربردی و دانشگاهی با هم و حتی به جای یکدیگر بکار گرفته شده‌اند. هرچند از دیدگاه ماهوی تفاوت‌های ظریفی دارند اما در کنار هم معنا و مفهوم کامل‌تری را منتقل می‌کنند. افشای اطلاعات در مفهوم گسترده خود چیزی جز ارائه اطلاعات نیست که در حسابداری به معنای ارائه اطلاعات مالی واحد تجاری از طریق صورت‌های مالی است (هندریکسن^۴، ۱۹۹۲). بوشمن، پیتروسکی و اسمیت^۵ (۲۰۰۴) شفافیت اطلاعات مالی را دسترسی گسترده به اطلاعات مربوط و قابل اتکا در مورد عملکرد، وضعیت مالی، فرصت‌های سرمایه‌گذاری، حاکمیت و ارزش و خطرپذیری شرکت‌ها در اقتصاد بیان کردند که هدف آن دسترسی عادلانه و یکسان، همگان به اطلاعات و جلوگیری از تبعیض و سوء استفاده از اطلاعات نهانی در بازار است (خالقی و میرزایی فرد، ۱۳۹۷). در صنعت بانکداری، ماهیت عملیات و به تبع آن تنوع استفاده‌کنندگان از صورت‌های مالی به گونه‌ای است که اهمیت رعایت افشا و شفافیت به مراتب بیشتر از سایر فعالیت‌های اقتصادی است. برای مثال کمیته نظارت بر بانکداری بال در سند موسوم به بال ۳ تحت عنوان «چارچوب مقررات جهانی به منظور داشتن بانک‌ها و سیستم‌های بانکی مقاوم‌تر» بر تقویت و افزایش شفافیت و افشاگری در بانک‌ها تأکید کرد (کمیته نظارت بر بانکداری بال، ۲۰۱۱). شورای پول و اعتبار بانک مرکزی ایران با هدف ارتقای شفافیت، تحقق نظم بازار به عنوان یکی از ارکان و الزامات توافقنامه سرمایه‌ای بال ۲ و ۳ و همچنین فراهم کردن امکان نظارت عموم بر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، ضوابط ناظر بر حداقل استانداردهای شفافیت و انتشار عمومی اطلاعات توسط مؤسسات اعتباری

1. Davidson, Xie & Xu
2. Abernathy, Beyer & Masli
3. Herbert, Agwor
4. Hendrikson
5. Bushman & Piotroski & Smith

را در تیرماه ۱۳۹۶ تصویب کرد (بانک مرکزی، ۱۳۹۶). برای این که ناظران بانکی سپرده‌گذاران و فعالان بازار، ارزیابی صحیحی از یک بانک در مورد وضعیت و عملکرد مالی، ریسک‌های مربوط و استراتژی‌های مدیریت ریسک آن داشته باشند، لازم است اطلاعات اساسی افشا و در اختیار آنان قرار گیرد. چنین اطلاعاتی می‌تواند زمینه و چشم انداز مناسبی را برای درک فعالیت‌های یک بانک فراهم آورد و تضاد منافع بین ذی نفعان بانک را کاهش دهد. افشا و شفافیت در عملیات بانکی از عوامل کلیدی برای بانک‌ها محسوب می‌شود و وجود عاملی به نام شفافیت بانک می‌تواند میزان اعتبار و درستی عملکرد بانک را در جامعه تضمین کرده و بر اساس آن منابع بیشتری جذب کند یا برعکس، می‌تواند موجب ریزش منابع شود. در این قسمت از مقاله به بررسی فعالیت بانک‌ها و افشا آن در صورت‌های مالی پرداخته می‌شود.

فعالیت بانک‌ها در ایران پس از تصویب قانون عملیات بانکداری بدون ربا در سال ۱۳۶۸ تحت پوشش این قانون قرار گرفت. مطابق فصل دوم این قانون بانک به تجهیز منابع اقدام می‌کند و براساس فصل سوم آن به تخصیص منابع یا اعطای تسهیلات می‌پردازد. رابطه بانک و سپرده‌گذار (تامین‌کننده اصلی منابع بانک‌ها) رابطه و کالتی است که در قالب قراردادی استاندارد بین آنها ایجاد می‌شود. منافع حاصل از فعالیت بانک، به نسبت مدت و مبلغ بین سهامداران و سپرده‌گذاران تقسیم می‌شود. افزون بر این بانک‌ها فعالیت‌های دیگری از جمله تجهیز منابع قرض‌الحسنه‌ای، اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه، خرید و فروش ارز، صدور ضمانتنامه، گشایش اعتبارات اسنادی، امانات و دیگر خدمات بانکی مجاز طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا انجام می‌دهد (بانک مرکزی، قانون عملیات بانکی بدون ربا). توضیح بیان شده در بالا نشان می‌دهد که فعالیت بانک‌ها نسبت به فعالیت دیگر موسسات متفاوت است. در نتیجه اندازه‌گیری و طبقه‌بندی حساب‌های آن نیز متفاوت است. افشا و شفافیت بیشتر اطلاعات در صورت‌های مالی یک بانک، باعث افزایش پاسخگویی مدیران، گزارشگری مالی قابل اعتماد، کاهش عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیران و ذینفعان و افزایش مشروعیت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌شود. همچنان که پیشتر گفته شد بر اساس فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا بانک‌ها به تخصیص منابع می‌پردازند، یکی از اصلی‌ترین فعالیت تخصیصی بانک‌ها اعطای تسهیلات است. در صورت عدم ایفای تعهد مشتریان بانک در سررسید، بانک‌ها باید برای این تسهیلات ذخیره لازم را محاسبه و بر پایه زمان سپری شده در سرفصل مربوطه طبقه‌بندی و افشا کنند. بانک مرکزی به منظور دستیابی به تعریف روشن و شفاف از طبقه‌بندی تسهیلات اعطایی در بانک‌ها دستورالعمل

طبقه‌بندی تسهیلات اعطایی و چگونگی ذخیره‌گیری آنها را در سال ۱۳۸۵ به بانک‌ها ابلاغ کرد. بر اساس این دستورالعمل، بانک باید تسهیلات اعطایی را براساس کیفیت آنها ارزیابی، ذخیره لازم را محاسبه و در صورت‌های مالی طبقه‌بندی و افشا کند. کیفیت هر فقره تسهیلات باید برپایه سه پارامتر زمان، وضعیت مالی مشتری و صنعت یا رشته فعالیت تسهیلات گیرنده ارزیابی شوند. طبقه‌بندی و افشای تسهیلات بر اساس پارامترهای بالا، اطلاعات مفیدی را در اختیار کاربران صورت‌های مالی بانک قرار می‌دهد (بانک مرکزی، ۱۳۸۵). بررسی صورت‌های مالی بانک‌ها نشان می‌دهد تنها پارامتر زمان، افشا می‌شود. افزون بر این، بانک‌ها اختیار دارند تسهیلاتی که زمان آنها سپری شده است، امهال کنند. امهال به معنی مهلت دادن است. مجوز امهال بدهی غیرجاری^۱ در سال ۱۳۹۴ از طرف بانک مرکزی به بانک‌ها داده شد. همچنین، بانک مرکزی در مردادماه سال ۱۳۹۸ دستورالعمل اجرایی چگونگی امهال مطالبات مؤسسات اعتباری با رعایت مفاد قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) برای ایجاد وحدت رویه در خصوص چگونگی امهال مطالبات غیرجاری شبکه بانکی کشور، جلوگیری از شناسایی سود موهوم و ارتقای کیفیت دارایی‌های مؤسسات اعتباری را اعلام کرد (بانک مرکزی، ۱۳۹۸). افشا و طبقه‌بندی تسهیلات امهالی در صورت‌های مالی نخست باعث بهبود در محاسبه و مدیریت ریسک اعتباری گشته دوم: اطلاعات مفیدی برای ناظران بانکی و استفاده‌کنندگان خواهد بود. مدیران بانک‌ها رغبت کمتری به افشا تسهیلات امهالی دارند. برپایه بند ۴ ماده ۳۴ قانون پولی و بانکی کشور، بانک‌ها مجاز نیستند بیش از آن چه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اجازه داده، به اشخاص حقیقی یا حقوقی، تسهیلات یا اعتبار اعطا کنند. فلسفه وجودی این حکم قانونی که کمابیش در جمله کشورهای دنیا مورد توجه است، امکان تخصیص منابع بانکی به تعداد بیشتری از آحاد جامعه، تنوع بخشی بیشتر به سبد اعتباری بانک‌ها و به حداقل رساندن زیان‌های ناشی از تمرکز منابع بانک‌ها حول یک شخص یا گروهی از اشخاص در ارتباط با یکدیگر که به تعبیری ذینفع واحد شمرده می‌شوند، است. بر همین اساس، نخست، تسهیلات و تعهدات قابل اعطا به هر ذینفع واحد باید حد و سقف معینی داشته باشد و دوم، مجموع تسهیلات و تعهداتی که از حد مشخصی بیشتر باشد در ادبیات بانکی مرسوم به تسهیلات و تعهدات کلان هستند و

۱. تسهیلات اعطایی به چهار دسته: جاری (سررسید سپری نشده یا حداکثر از سررسید آن دو ماه گذشته باشد)، سررسید گذشته (حداقل ۲ تا ۶ از سررسید گذشته باشد)، معوق (تسهیلاتی که بیش از ۶ و کمتر از ۱۸ ماه از سررسید سپری شده است) و مشکوک الوصول (بیش از ۱۸ ماه از سررسید سپری شده است) طبقه‌بندی می‌شود. مطالبات غیر جاری شامل تسهیلات سررسید گذشته، معوق و مشکوک الوصول است.

بخش محدودی از منابع بانک‌ها را به خود تخصیص می‌دهد. بانک مرکزی جمهوری اسلامی (۱۳۹۱) بانک‌ها را موظف کرد تا سقف مشخصی از منابع خود را - چه به لحاظ فردی و چه از حیث جمعی - به تسهیلات و تعهدات کلان تخصیص دهند. حدود تسهیلات و تعهدات کلان به هر ذینفع واحد حداقل ۱۰ درصد سرمایه پایه و حداکثر نباید از ۲۰ درصد سرمایه پایه هر بانک یا موسسه اعتباری (دولتی یا غیردولتی) تجاوز کند، چنانچه مجموع تسهیلات فرد از ۱۰ درصد سرمایه پایه موسسه اعتباری بیشتر شود جز تسهیلات و تعهدات کلان باید گزارش شود (بانک مرکزی، ۱۳۹۱). از آنجا که یکی از چالش‌های بزرگ صنعت بانکداری عدم افشا بدهکاران بانکی در صورت‌های مالی است. افشا تسهیلات و تعهدات کلان در صورت‌های مالی، پاسخگویی مدیران و مشروعیت بانک را افزایش می‌دهد. افزون بر آن، اخذ و افشا وثایق مربوط به تسهیلات و خدمات بانکی از موارد مهم برای سپرده‌گذاران خواهد بود. بانک‌ها در راستای حفظ منابع سپرده‌گذاران و ذی‌نفعان در فرآیند تخصیص منابع به منظور افزایش ضریب اطمینان از حسن اجرای مفاد قراردادهای تسهیلات بانکی، باید وثایق و تضمین‌های معتبر و کافی بگیرند. ارزیابی وثایق بر اساس نوع خدمات بانکی ارائه شده و گزارش آن در صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه باعث افزایش در شفافیت و کیفیت صورت‌های مالی آن واحد بانکی می‌شود که این مهم باعث بهبود تصمیم‌گیری استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی بانک خواهد بود (بانک مرکزی، ۱۳۹۶). با توجه به اینکه فعالیت صنعت بانکداری جمع‌آوری و اعطای وجوه به اشخاص و بنگاه‌های اقتصادی است، زمینه معاملات با اشخاص وابسته در این صنعت بیشتر فراهم است. تحلیلگران مسائل مالی یکی از دلایل بحران‌های مالی را انجام معاملات با اشخاص وابسته و پوشش آن از طریق صورتهای مالی یا عدم افشای کافی این معاملات، می‌دانند. گوردن و الین^۱ (۲۰۰۵) بیان کردند معاملات با اشخاص وابسته می‌توانند بر وضعیت مالی و عملکرد مطلوب شرکت تأثیر منفی بگذارند. این امر الزاماً نه به دلیل خود معامله، بلکه می‌تواند به دلیل تصور استفاده‌کننده صورتهای مالی از ماهیت این گونه معاملات باشد. دولت‌ها و مراجع حرفه‌ای با توجه به اهمیت معامله با اشخاص وابسته و مرتبط، به تصویب و تدوین قوانین و مقررات اقدام کرده‌اند. در این زمینه می‌توان به تصویب قانون ساربینز آکسلی، توسط کنگره آمریکا اشاره کرد که در بخشی از آن به معاملات با اشخاص وابسته پرداخته است، بر این اساس،

1. Gordan, Elaine

سازمان بورس و اوراق بهادار آمریکا قوانین سختگیرانه درباره لزوم افشای معاملات با اشخاص وابسته، برای شرکت‌های پذیرفته شده وضع کرد (گوردون و همکاران، ۲۰۰۵؛ به نقل از بنافی و همکاران، ۱۳۹۴). کمیته نظارت بر بانکداری بال (۲۰۱۲) در اصل بیستم از سند منتشر شده تحت عنوان «اصول اساسی برای نظارت موثر بانکی» در سال ۲۰۱۲، به معامله با اشخاص مرتبط پرداخته است (کمیته نظارت بر بانکداری بال، ۲۰۱۲). معاملات اشخاص وابسته دغدغه قانون‌گذاران و نهادهای ناظر ایران هم بوده که می‌توان به ماده ۱۲۹ قانون تجارت، دستورالعمل الزامات افشای اطلاعات اشخاص وابسته و تصویب معاملات اشخاص وابسته مصوب دی ماه ۱۳۹۰ سازمان بورس و اوراق بهادار، استاندارد حسابداری شماره ۱۲ ایران، استاندارد حسابرسی شماره ۵۵۰ و مصوبات شورای پول و اعتبار بانک مرکزی از جمله بخشنامه شماره ۸۹/۱۷۲۷۷۲ که در این خصوص وضع شده است، اشاره کرد.

از دیگر موارد مهم در بانک‌ها مطالبات سوخت شده است. بررسی صورت‌های مالی بانک‌ها و اظهارات خبرگان این حوزه نشان می‌دهد که مطالبات سوخت شده کمتر افشا می‌شود. بانک مرکزی در سال ۱۳۹۱ دستورالعمل نحوه تشخیص و حذف مطالبات غیرقابل وصول از دفاتر موسسه اعتباری و افشای آن در صورت‌های مالی را تصویب و به بانک‌ها ابلاغ کرد. برپایه این دستورالعمل مطالبات یا تسهیلات غیرقابل وصول با تصویب هیات مدیره یا مجمع عمومی صاحبان سهام، باید از دفاتر بانک حذف شود و بانک یا موسسه اعتباری موظف است این دسته از مطالبات را به جای درج در متن صورت‌های مالی، در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی به مدت ده سال به عنوان یک یادداشت مستقل به تفکیک نوع مطالبات (مطالبات ناشی از اعطای تسهیلات و ارایه خدمات)، نوع عقد برای مطالبات ناشی از اعطای تسهیلات، نوع تسهیلات (تسهیلات اعطایی به بخش دولتی و غیردولتی، تکلیفی و غیرتکلیفی) و نوع تسهیلات گیرندگان (اشخاص مرتبط با بانک و اشخاص غیرمرتبط) افشا نماید (بانک مرکزی، ۱۳۹۱). افشا مطالبات سوخت شده که باعث شفافیت بیشتر صورت‌های مالی می‌شود. از دیگر فعالیت‌هایی که بانک‌ها به آن علاقه‌مندند تجهیز منابع از طریق قرض الحسنه است، در این نوع عقد قرض‌دهنده مبلغی را برای رفع احتیاجات قرض‌گیرنده به وی پرداخت می‌کند بدون اینکه هدف سودآوری و کسب منفعت داشته باشد. قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه بندالف ماده ۸۶ شبکه بانکی کشور را مکلف کرده تا با تفکیک حساب‌ها و ایجاد سازوکاری برای این که منابع تجهیز شده از حساب‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه پس از کسر ذخیره قانونی و احتیاطی، تنها برای اعطای

تسهیلات قرض الحسنه صرف شود. بانک مرکزی در سال ۱۳۹۰ به بانک‌ها و موسسات اعتباری ابلاغ کرد مؤسسه اعتباری که قصد فعالیت قرض الحسنه دارد، موظف است با تأسیس صندوقی، فعالیت‌های قرض الحسنه خود را در این صندوق متمرکز کرده و از انجام فعالیت قرض الحسنه در خارج از چارچوب صندوق بی‌چون و چرا خودداری کند (بانک مرکزی، ۱۳۹۰). با توجه به الزامات بالا، ثبت و نگهداری حساب‌های فعالیت قرض الحسنه و افشا و شفافیت در گزارش منابع و مصارف قرض الحسنه در صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه آن باعث درک بهتر استفاده کنندگان از این فعالیت می‌شود.

تفاوت بسیار مهم که بین صورت‌های مالی بانک‌ها و سایر موسسات وجود دارد، مربوط به اقلام خارج از ترازنامه یا تعهدات احتمالی و مشروطی است که از معاملات متداول بانک‌ها ناشی و در زمان وقوع در حساب‌ها به عنوان تعهد یا دین، شناسایی نمی‌شود. این اقلام بخش عمده‌ای از کسب و کار بانک را تشکیل و اثر عمده‌ای بر میزان ریسک بانک دارد. این اقلام در زیر ترازنامه و یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی ارائه و حسب مورد، باید ذخیره لازم برای بدهی‌های احتمالی ناشی از آنها در حسابها منظور شود. این اقلام بسته به تعهد بانک منجر به ایجاد پول اعتباری و نقدینگی در اقتصاد شده و در مقابل پتانسیل تبدیل شدن به دارایی یا بدهی واقعی را برای شبکه بانکی دارد (شاهچرا، طاهری، ۱۳۹۴). برپایه استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۳۰ بانک باید موارد عمده تراکم دارایی‌ها، بدهی‌ها و اقلام خارج از ترازنامه خود را افشا کند، افشای این موارد بر حسب مناطق جغرافیایی، گروه‌های مشتریان یا گروه‌های صنعتی و یا دیگر موارد تراکم ریسک صورت می‌گیرد. این امر نشانه‌ای مفید از ریسک بالقوه‌ای است که در تحقق دارایی‌ها و امکان دسترسی بانک به وجه نقد وجود دارد (هیات تدوین استانداردهای بین‌المللی، ۱۹۹۴). استفاده کنندگان از صورت‌های مالی بانک‌ها به سه موضوع نقدینگی، توانایی ایفای تعهدات و ریسک‌های در پیوند با دارایی‌ها و بدهی‌های مندرج در ترازنامه بانک علاقه‌مندند. توانایی ایفای تعهدات به فزونی دارایی‌ها بر بدهی‌ها و در نتیجه به کفایت سرمایه بانک عطف دارد. در مورد ریسک‌ها می‌توان گفت که بانک‌ها در معرض ریسک‌های مختلفی که ناشی از فعالیت آنها است قرار دارند. از جمله این ریسک‌ها می‌توان به ریسک اعتباری، عملیاتی، نقدینگی و بازار اشاره کرد. گزارشگری و افشای ریسک به فعالیتی دارای اهمیت برای بانک‌ها تبدیل شده است. صنعت بانکی، صنعتی استوار بر اعتماد است که برای حفظ این اعتماد و برقراری ثبات در اقتصاد و جلوگیری از ایجاد دومینوی بحران و ورشکستگی در اقتصاد،

نظارت، کنترل و مقررات بیشتر به‌خصوص در حوزه افشای ریسک از آن انتظار می‌رود (طاهری و همکاران، ۱۳۹۸). استفاده‌کنندگان برای ارزیابی مباشرت بانک‌ها به بررسی ابعاد مختلف ریسک‌ها توجه ویژه دارند که این مهم را می‌توان در مدل‌های ارزیابی مالی و اعتباری از جمله: مدل موسسه رتبه‌بندی اس‌اند‌پی، فیچ، مودیز و مدل ارائه شده توسط محقق‌نیا و همکاران، مشاهده کرد (محقق‌نیا و همکاران، ۱۴۰۰). کمیته نظارت بر بانکداری بال در اسناد منتشر شده خود از جمله: سند بهبود شفافیت (۱۹۹۸)، اصول اساسی برای نظارت بانکی موثر (۲۰۱۲) و اسناد موسوم به بال ۲ و ۳ بانک‌ها را به فرایند جامع مدیریت ریسک، افشا و شفافیت بیشتر و رعایت رویه یکسان در زمینه ریسک‌ها و کفایت سرمایه برای جلوگیری از بحران و بی‌اعتمادی فعالان بازار را پیشنهاد می‌کند. استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی در استاندارد شماره ۷ بر موضوع ریسک و افشای ریسک در صورت‌های مالی تاکید کرده است. افزون بر آن بانک مرکزی ایران، افشای ریسک توسط بانک را اجباری کرده است و برای مدیریت ریسک و نظارت و کنترل بر ریسک‌ها تلاشی را از سال ۱۳۸۲ شروع کرد که تا کنون بخشنامه‌های متعددی از جمله بخشنامه‌های شماره ۹۳/۳۳۰۴۶۲؛ ۱۹۶۶؛ ۱۵۴۸؛ ۲۴۰۳؛ ۳۲۴۴ برای افزایش افشا و گزارشگری ریسک منتشر کرده است. پژوهشگرانی از جمله المغظوم و همکاران (۲۰۱۶)، مومن و همکاران^۲ (۲۰۱۵)، نمازی و ابراهیمی (۱۳۹۵)، طاهری و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهش‌های خود نشان دادند که بین گزارش ریسک و افشا رابطه وجود دارد و افشا ریسک باعث کاهش ناقربینگی اطلاعات می‌شود و در بازار سرمایه برای آن تقاضا وجود دارد. از دیگر موضوعاتی که کیفیت صورت‌های مالی را تحت تاثیر قرار می‌دهد تجدید ارائه صورت‌های مالی است. بر پایه مفاهیم نظری گزارشگری مالی، اطلاعاتی اتکاپذیر است که از اشتباه و تمایلات جانبدارانه خالی باشد. اداره حسابداری کل آمریکا در سال ۲۰۰۲ بیان کرد، تجدید ارائه را می‌توان یک رویداد بااهمیت دانست که نشان‌دهنده کیفیت پایین گزارشگری مالی دوره‌های گذشته است (دمریکان و فورمن، ۲۰۱۴). تجدید ارائه نوعی از تحریف است که به دلیل تغییر در رویه و اصول حسابداری یا اصلاح اشتباه رخ می‌دهد، پژوهش‌های که پیش‌تر در ایران انجام گرفته است، نشان می‌دهد که درصد بالایی از شرکتهای ایرانی به دلیل اصلاح اشتباهات حسابداری، صورت‌های مالی را تجدید ارائه و رقمی را تحت عنوان تعدیلات سنواتی گزارش

1. Al-Maghzom et al

2. Momen et al

می‌کنند (و کیلی و سعیدی، ۱۳۹۶؛ نیکبخت و رفیعی، ۹۱). این موضوع نشان می‌دهد که اطلاعات حسابداری شرکت‌ها از نظر ویژگی عاری از اشتباه بودن مورد تردید است. با توجه به مبانی نظری پژوهش، پژوهش‌های مرتبط و بررسی رهنمودهای مرتبط کمیته نظارت بر بانکداری بین‌المللی (بال)، دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های بانک مرکزی، دستورالعمل‌های سازمان بورس و اوراق بهادار و صورت‌های مالی بانک‌ها، عوامل موثر در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها به شرح جدول ۱ استخراج شد.

جدول ۱. عوامل استخراج شده

ابعاد	عوامل‌ها	منبع
حاکمیت شرکتی	تخصص مالی و حسابداری اعضای هیئت‌مدیره	Basel Committee on Banking Supervision, 2010; دستورالعمل راهبری شرکتی بورس و اوراق بهادار ایران، ۱۳۹۷
	استقلال اعضای کمیته حسابرسی	Basel Committee on Banking Supervision, 2010; منشور کمیته حسابرسی سازمان بورس و اوراق بهادار ایران، ۱۳۹۱
	تخصص مالی و حسابداری اعضای کمیته حسابرسی	Davidson, Xie & Xu, 2004; Abernathy, Beyer, & Masli, 2015 منشور کمیته حسابرسی سازمان بورس و اوراق بهادار ایران، ۱۳۹۱
	گزارش تطبیق مقررات توسط کمیته تطبیق	Basel Committee on Banking Supervision, 2015; بخشنامه شماره: ۲۳۵۰۷۶/۹۶، بانک مرکزی
	گزارش کمیته تشخیص مطالبات غیرقابل وصول	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: ۲۱۲۷۰/۹۱
	گزارش حسابرسی داخلی	Basel Committee on Banking Supervision, 2015; Basel Committee on Banking Supervision, 2012; پیوندی و خرم، ۱۳۹۲
	نوع گزارش (اظهارنظر) حسابرس مستقل	Basel Committee on Banking Supervision, 2008 بولو، باباجانی، امیری و دوانی پور، ۱۳۹۸؛ پیوندی و خرم، ۱۳۹۲
	گزارش کنترل‌های داخلی حاکم بر گزارشگری مالی	Siriyama & Norah, 2017; Elbannan, 2009; Basel Committee on Banking Supervision, 2008 بولو، باباجانی، امیری و دوانی پور، ۱۳۹۸
	امتیاز افشا اطلاعات توسط سازمان بورس	سازمان بورس و اوراق بهادار، دستورالعمل اجرایی افشا اطلاعات شرکت‌ها، ۱۳۸۶
	افشا و شفافیت	گزارش و محاسبه نسبت کفایت سرمایه
محاسبه و افشاء ریسک اعتباری		Basel Committee on Banking Supervision, 2012; Basel Committee on Banking Supervision, 2006; بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/۱۵۴۸؛ ملک محمدی، سعیدی و متین فرد، ۱۳۹۹؛ طاهری، رحمانی و سلیمانی امیری، ۱۳۹۸

اعداد	عوامل‌ها	منبع
	محاسبه و افشاء ریسک نقدینگی	Basel Committee on Banking Supervision, 2012; Basel Committee on Banking Supervision, 2006; بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/ب/ ۲۴۳۰؛ طاهری، رحمانی و سلیمانی امیری، ۱۳۹۸
	محاسبه و افشاء ریسک عملیاتی	Basel Committee on Banking Supervision, 2012; Basel Committee on Banking Supervision, 2006; بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/ب/ ۳۲۴۴؛ طاهری، رحمانی و سلیمانی امیری، ۱۳۹۸
	محاسبه و افشاء ریسک بازار	Basel Committee on Banking Supervision, 2012 طاهری، رحمانی و سلیمانی امیری، ۱۳۹۸
	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک اعتباری	Basel Committee on Banking Supervision, 2012; Basel Committee on Banking Supervision, 2006; بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/ب/ ۱۵۴۸
	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک نقدینگی	Basel Committee on Banking Supervision, 2012; Basel Committee on Banking Supervision, 2006
	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک عملیاتی	Basel Committee on Banking Supervision, 2012; Basel Committee on Banking Supervision, 2006
	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک بازار	Basel Committee on Banking Supervision, 2012; Basel Committee on Banking Supervision, 2006
	گزارش ارزیابی وثایق اخذشده جهت تسهیلات و خدمات بانک	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: ۲۵۵۷۵۵/۹۶
	افشاء تسهیلات اعطایی بااهمیت و تعهدات کلان اقتصادی	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/ب/ ۲۸۲۳ و بخشنامه شماره: ۹۱/۱۲۲۳۴۲
	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس زمان (سرسید)	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/ب/ ۲۸۲۳
	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس رشته فعالیت مشتری	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/ب/ ۲۸۲۳
	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس وضعیت مالی مشتری	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/ب/ ۲۸۲۳
	افشاء تسهیلات اعطایی امهال شده	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/ب/ ۲۸۲۳
	افشاء مطالبات سوخت شده در یا داشت های همراه صورت‌های مالی	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: ۲۱۱۷۰/۹۱
	افشاء تعهدات اعتباری اسنادی، تعهدات ضمانت‌نامه‌ها، وجوه اداره شده و سایر تعهدات احتمالی	International Accounting Standard Board (Standard No:30), 1994 شاهچرا و طاهری، ۱۳۹۴
	گزارش و افشاء ذخیره مطالبات مشکوک الوصول بابت اعتبارات اسنادی و ضمانت‌های پرداخت شده	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: م/ب/ ۲۸۲۳
	افشاء معاملات با اشخاص وابسته (موضوع ماده ۱۲۹)	Gordan, Elizabeth A. & Elaine Henry, 2005; بانک مرکزی، بخشنامه شماره: ۱۷۲۷۲/۸۹؛ استانداردهای حسابداری ایران (شماره ۱۲)، ۱۳۸۶؛ بنایی، غیوری مقدم و دانایی ۱۳۹۴
	گزارش و افشاء منابع و مصارف سپرده‌های قرض‌الحسنه	بانک مرکزی، بخشنامه شماره: ۶۲۶۹۰/۹۰
	تجدید ارائه صورت‌های مالی	Dmirkan & Fuerman, 2014. وکیلی و سعیدی، ۱۳۹۶؛ بولو، باباجانی، امیری و دوایی پور، ۱۳۹۸؛ نیکبخت، رفیعی، ۱۳۹۱

پرسش‌های پژوهش

با توجه به مطالب ارائه شده پرسش‌های این پژوهش عبارت‌اند از:

- ۱) مدل مناسب ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران کدام است؟
- ۲) عوامل و ابعاد تشکیل دهنده مدل ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران کدامند؟
- ۳) سهم هر یک از ابعاد و عوامل در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران چقدر است؟

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی است و از نظر نوع پژوهش آمیخته کیفی-کمی با رویکرد اکتشافی است که با هدف شناسایی عوامل مؤثر در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی و ارائه الگویی جهت تعیین ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران انجام شد. به دلیل جدید بودن و گستردگی ابعاد آن افزون بر مطالعه ادبیات، بر پایه خرد جمعی به شناسایی و رتبه‌بندی عوامل پرداخته شد. بنابراین، روش دلفی فازی^۱ در کنار فرایند تحلیل سلسله مراتبی^۲ قرار گرفت تا افزون بر شناسایی عوامل، الگویی برای ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران طراحی شود. این پژوهش در دو مرحله صورت گرفت. در ادامه هر یک از مراحل با روش‌های اجرایی آن تشریح می‌شود.

مرحله اول: شناسایی عوامل مؤثر در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی

در این مرحله ابتدا به مطالعه ادبیات و جستجوهای اکتشافی از جمله: بررسی پژوهش‌های مربوطه، رهنمودهای مربوط به کمیته نظارت بر بانکداری بال، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های بانک مرکزی، مصاحبه‌های اولیه با خبرگان حوزه مالی و بانکداری کشور پرداخته شد و از دل این موارد فهرست اولیه عوامل پیشنهادی مؤثر (جدول ۱) در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران استخراج شد. بعد از استخراج عوامل برای تدقیق کار، پنج مصاحبه کیفی با کارشناسان انجام گرفت. انجام این مصاحبه‌ها دو هدف را دنبال می‌کرد:

1. fuzzy Delphi
2. Analytic Hierarchy Process

۱) شناخت عوامل اضافی: عوامل دسته‌بندی شده مورد بررسی کارشناسان قرار گرفت و

عوامل دیگری به عوامل اولیه شناسایی شده، اضافه شد.

۲) حذف عوامل کم اثر: برخی عوامل که همپوشانی یا اثر ضعیفی در ارزیابی کیفیت

صورت‌های مالی در صنعت بانکداری داشتند، حذف شدند.

لازم به بیان است، از ۵ نفر کارشناس انتخاب شده، ۳ نفر از مدیران حسابرسی گروه بانک‌ها در سازمان حسابرسی بودند که بالای ۲۰ سال سابقه حسابرسی و ۲ نفر دیگر، از مدیران نظارتی بانک مرکزی بودند که بالای ۱۵ سال سابقه نظارتی بر بانک‌ها را داشتند. با استمداد از نظر کارشناسان و ادبیات مورد مطالعه در نهایت ۳۰ عامل به عنوان عوامل پیشنهادی استخراج شد. بعد از این مرحله برای انجام مراحل دلفی فازی ابتدا به انتخاب خبرگان پرداختیم و تعداد ۲۷ نفر از متخصصان و کارشناسان حوزه مالی و بانکی کشور بر اساس چهار ویژگی دانش، تجربه، تمایل و زمان کافی برای شرکت در مراحل دلفی به روش نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب شدند. گلوله برفی یک روش به منظور یافتن پاسخ‌دهنده است، به صورتی که یک پاسخ‌دهنده نام پاسخ‌دهنده دیگری را به پژوهشگر می‌گوید و او نیز پاسخ‌دهنده بعدی را معرفی می‌کند و این روند ادامه می‌یابد تا به اشباع برسد (بالتار و ایگناسی، ۲۰۱۲). ۲۷ نفر خبره انتخاب شده دارای ویژگی‌هایی به شرح جدول ۲ بودند.

جدول ۲. ویژگی خبرگان در مرحله اول

گروه شغلی	درصد	مدرک تحصیلی	درصد	رشته تحصیلی	درصد	تجربه مفید حرفه‌ای	درصد
تحلیل‌گر گروه بانکی	۰/۰۴	کارشناسی	۰/۰۴	حسابداری	۰/۶۷	عدم تجربه حرفه‌ای	۰/۰۴
حسابرس	۰/۱۵	کارشناسی ارشد	۰/۳۳	مدیریت مالی	۰/۱۱	کمتر از ۱۰ سال	۰/۲۶
عضو هیئت‌مدیره یا ارکان اجرایی بانک	۰/۱۱	دکتری	۰/۶۳	اقتصاد	۰/۱۹	بین ۱۰ الی ۱۵ سال	۰/۳۰
کارشناس نظارت بانکی	۰/۵۹	-	-	سایر	۰/۰۴	بین ۱۵ الی ۲۰ سال	۰/۱۵
مدرس در دانشگاه	۰/۱۱	-	-	-	-	بیش از ۲۰ سال	۰/۲۶
جمع	٪۱۰۰		٪۱۰۰		٪۱۰۰		٪۱۰۰

سپس برای بدست آمدن اطمینان از درستی، دقت، کاربردی بودن و جامعیت عوامل شناسایی شده از تکنیک دلفی فازی مثلثی به منظور دستیابی به توافق گروهی بین خبرگان استفاده شد. روش دلفی فازی در سال ۱۹۸۸ توسط کافمن و گوپتا^۱ ابداع شد و در سال ۱۹۹۳، ایشیکاوا و همکاران^۲ آن را توسعه دادند (چنگ و لین^۳، ۲۰۰۲). عدد فازی مثلثی با سه عدد حقیقی به صورت $F=(L,M,U)$ نمایش داده می‌شود که در آن (u) کران بالا یا بیشینه مقادیر عدد فازی F ، (L) کران پایین یا کمینه مقادیر عدد فازی F و (M) محتمل‌ترین مقدار یک عدد فازی F است. تابع عضویت یک عدد فازی مثلثی در رابطه ۱ بیان شده است:

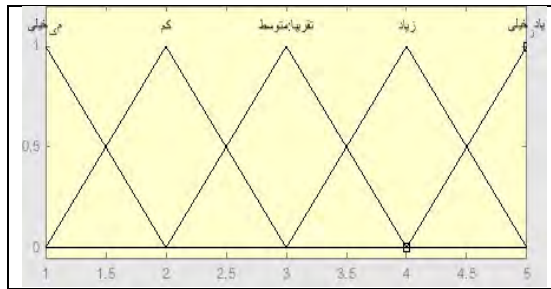
$$u_F(x) = \begin{cases} \frac{X-L}{M-L} & L \leq X \leq M \\ \frac{U-X}{U-M} & M \leq X \leq U \\ 0 & \text{otherwise} \end{cases} \quad \text{رابطه ۱}$$

در ادامه مراحل دلفی فازی به شرح زیر اجرا شد:

گام اول: در گام اول دلفی فازی پرسشنامه‌ای ساختارمند طراحی و از خبرگان درخواست شد ابتدا نظر موافقت یا مخالفت خود را نسبت به هر یک از عوامل که در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی صنعت بانکداری ایران مؤثر هستند، مشخص کنند. بعد از مشخص شدن نظر موافق یا مخالف، درخواست شد در صورت نظر موافق با هر عامل، با استفاده از عبارات کلامی «خیلی کم»، «کم»، «متوسط»، «زیاد» و «خیلی زیاد» میزان اهمیت هر یک از عوامل شناسایی شده را مشخص کنند و بدین صورت نظرهای خبرگان جمع‌آوری شد.

گام دوم: استخراج اعداد فازی مثلثی مربوط به عبارات کلامی؛ از آنجایی که خصوصیات متفاوت افراد بر تعابیر ذهنی آن‌ها نسبت به متغیرهای کیفی اثرگذار است، پس با تعریف دامنه عبارات کیفی، خبرگان با ذهنیت یکسان به پرسش‌ها پاسخ می‌دهند. بنابراین، برای تبدیل عبارات کلامی به اعداد فازی از نرم‌افزار متلب نسخه ۲۰۱۴ استفاده شد. با استفاده از تابع عضویت مثلثی عبارات کلامی در دامنه ۱ تا ۵ به اعداد فازی تبدیل و به صورت نمودار ۱ از نرم‌افزار متلب استخراج شد. بعد از تبدیل عبارات کلامی (کیفی) به کمی، عدد فازی متناظر با عبارات کلامی (جدول ۳) مشخص شد.

1. Kaufmann & Gupta
2. Ishikawa et al
3. Cheng & Lin

نمودار ۱. تعریف عبارات کلامی

جدول ۳. اعداد فازی مثلثی عبارات کلامی

متغیر کلامی	عدد فازی مثلثی متناظر
خیلی زیاد	(۵-۵-۴)
زیاد	(۵-۴-۳)
متوسط: تقریباً	(۴-۳-۲)
کم	(۳-۲-۱)
خیلی کم	(۲-۱-۱)

گام سوم: در این مرحله اعداد فازی مثلثی به نظر هریک از خبرگان متناسب و مجموعه اعداد فازی مثلثی برای هر فرد خبره به هر عامل با استفاده از رابطه ۲ مشخص شد.

$$A^{ij} = (L^{ij}, M^{ij}, U^{ij}) \quad i, j = 1, 2, 3, \dots, n \quad \text{رابطه ۲}$$

A^{ij} انعکاس دهنده نظر و رأی خبره در مورد هر عامل است. اندیس i به خبره i ام اشاره دارد و اندیس j به عامل j مربوط است. (L) کمینه مقدار فازی، (M) محتمل ترین مقدار عدد فازی و (U) بیشینه مقادیر عدد فازی است.

گام چهارم: در این مرحله میانگین مجموعه‌های (A_m) از تمامی مجموعه‌ها (A^{ij}) از طریق رابطه ۳ محاسبه شد.

$$A_m = (L_m, M_m, U_m) = \left(\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n L^{ij}, \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n M^{ij}, \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n U^{ij} \right) \quad \text{رابطه ۳}$$

گام پنجم: محاسبه اختلاف نظر هریک از خبرگان با میانگین نظرات خبرگان؛ در این مرحله اختلاف نظر هریک از خبرگان راجع به هر عامل از میانگین آن عامل با استفاده از رابطه ۴ محاسبه

شد. لازم به بیان است پژوهشگرانی از جمله چنگ و لین^۱ (۲۰۰۲)، لطیفی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش‌های خود از روابط ۲، ۳ و ۴ استفاده کرده‌اند.

$$L_m - L^{ij} \cdot M_m - M^{ij} \cdot U_m - U^{ij} \quad \text{رابطه ۴}$$

به منظور بررسی میزان توافق بین خبرگان، پرسشنامه مرحله اول بعد از اعمال تغییرات لازم به همراه میانگین نظرهای خبرگان و اختلاف نظر هر یک از آن‌ها با میانگین نظرهای خبرگان در قالب پرسشنامه دور دوم دوباره برای اعضای پانل خبرگان ارسال و از آن‌ها درخواست شد تا پاسخ‌ها را مرور کرده و در صورت نیاز در نظرات و قضاوت‌های خود تجدیدنظر کنند. گام ششم: انجام دور دوم دلفی فازی و محاسبه میانگین دیدگاه خبرگان حاصل از پرسشنامه دوم؛ پس از اینکه بازخورد اولیه به خبرگان داده و پرسشنامه دور دوم جمع‌آوری شد، مرحله دوم دلفی فازی انجام گرفت، پرسشنامه دوم نیز با استفاده از رابطه‌های ۲ و ۳ دوباره مورد ارزیابی قرار گرفت.

گام هفتم: دی‌فازی کردن (تبدیل اعداد فازی به اعداد منطقی)؛ برای دی‌فازی کردن روش‌های متعددی وجود دارد. در این پژوهش برای دی‌فازی کردن عامل‌ها در هر یک از مراحل دلفی فازی از روش ثقل مرکزی (رابطه ۵) استفاده شد. پژوهشگرانی از جمله چنگ، لی و تانگ^۲ (۲۰۰۹)؛ وو و فانگ^۳ (۲۰۱۱)؛ لطیفی و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعات خود از این روش استفاده کردند.

$$S_j = \frac{L_m + M_m + U_m}{3} \quad \text{رابطه ۵}$$

گام هشتم: محاسبه اختلاف نظر میانگین‌های حاصل‌شده خبرگان در دو مرحله اول و دوم دلفی فازی (پرسشنامه‌های اول و دوم)؛ همواره مراحل دلفی فازی تا زمانی تکرار می‌شود که اختلاف میانگین نظر خبرگان بین دو مرحله نظرسنجی به کمتر از حد آستانه خیلی کم (۰/۲) برسد، در این صورت فرایند نظرسنجی متوقف می‌شود. بنابراین در این مرحله اختلاف نظر خبرگان با استفاده از اختلاف اعداد دی‌فازی مرحله اول و دوم برای هر عامل محاسبه شد. گام نهم: مشخص کردن عامل‌های مؤثر و غیر مؤثر؛ در صورت اجماع بین خبرگان با استفاده از فازی زدایی یا دی‌فازی سازی مرحله آخر دلفی فازی، عوامل مؤثر و غیر مؤثر شناسایی شدند.

1. Cheng & Lin
2. Cheng & Lin & Tang
3. Wu & Fang

با توجه به اینکه در این پژوهش در مرحله دوم دلفی فازی اجماع بین خبرگان حاصل شد در این مرحله ادامه روند دلفی فازی متوقف و با استفاده از مقدار آستانه (a) و عدد دی‌فازی شده هر عامل در مرحله دوم دلفی فازی به تعیین عوامل مؤثر و غیر مؤثر پرداخته شد. از پایه مقدار آستانه با استنباط ذهنی تصمیم‌گیرنده مشخص می‌شود و به طور مستقیم بر روی تعداد عواملی که غربال می‌شوند، تاثیر خواهد گذاشت. اجماع نظر یا قانون کلی برای تعیین مقدار آستانه وجود ندارد. در این پژوهش با مشورت کارشناسان عدد ۳ به عنوان عدد آستانه (a) در نظر گرفته شد. همچنین، چن و وانگ (۲۰۱۰) عدد ۳ را به عنوان مقدار آستانه (a) انتخاب کردند. عامل‌هایی که عدد دی‌فازی شده آن‌ها از حد آستانه کمتر است به منزله عامل مؤثر در هدف پذیرفته نمی‌شود. بنابراین، اگر $S_j \geq a$ باشد، عامل مؤثر و پذیرفته می‌شود و اگر $S_j < a$ باشد، عامل غیر مؤثر و پذیرفته نمی‌شود. نتیجه این مراحل در قسمت یافته‌های پژوهش بیان شده است.

مرحله دوم: تعیین وزن و اهمیت عامل‌ها (تدوین الگو)

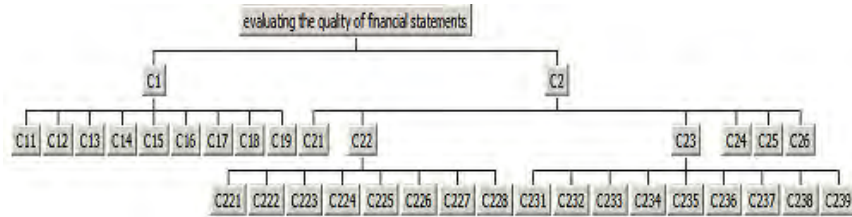
بعد از شناسایی عامل‌ها در مرحله اول پژوهش، در این مرحله به تعیین وزن و اهمیت عامل‌ها و در نهایت به تدوین الگوی مناسب پرداختیم. به این منظور برای تعیین وزن و اهمیت عامل‌ها و اثرگذاری هر عامل در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی صنعت بانکداری، از روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی^۱ (AHP) که با نرم‌افزار اکسپرت چویس^۲ انجام شد، استفاده گردید. روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی نخستین بار در سال ۱۹۷۹ توسط توماس ال ساعتی^۳ در دانشگاه پنسیلوانیای آمریکا ارائه شد، در ادامه گام‌های اجرایی روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) شرح داده می‌شود.

گام اول: ترسیم درخت سلسله مراتبی، بعد از مشخص شدن هدف کلی؛ دو بعد راهبری شرکتی و افشا و شفافیت که در مرحله اول پژوهش مشخص شده بودند، در نظر گرفته شد و بعد از آن عامل‌های اصلی مربوط به ابعاد و زیر عامل‌های لازم مربوط به عامل‌های اصلی تعیین شدند. سپس ابعاد، عامل‌ها و زیر عامل‌ها کدبندی شدند که در جدول ۴ بیان شده است. بعد از این مرحله درخت سلسله مراتبی پژوهش ترسیم شد که در نمودار ۲ آمده است.

-
1. Analytic Hierarchy Process
 2. Expert choice
 3. Thomas L. Saaty

جدول ۴. نقش و کدبندی عامل‌ها

ردیف	عامل	نقش عامل	کد
۱	راهبری شرکتهای (حاکمیتی و نظارتی)	بعد	C ₁
۲	افشا و شفافیت	بعد	C ₂
۳	تخصص مالی و حسابداری اعضای هیئت مدیره	معیار	C ₁₁
۴	استقلال اعضای کمیته حسابرسی	معیار	C ₁₂
۵	تخصص مالی و حسابداری اعضای کمیته حسابرسی	معیار	C ₁₃
۶	گزارش تطبیق مقررات توسط کمیته	معیار	C ₁₄
۷	گزارش کمیته تشخیص مطالبات غیرقابل وصول	معیار	C ₁₅
۸	گزارش حسابرسی داخلی	معیار	C ₁₆
۹	نوع گزارش (اظهار نظر) حسابرس مستقل	معیار	C ₁₇
۱۰	گزارش کنترل‌های داخلی حاکم بر گزارشگری مالی	معیار	C ₁₈
۱۱	امتیاز افشا اطلاعات توسط سازمان بورس	معیار	C ₁₉
۱۲	گزارش و افشاء نسبت کفایت سرمایه	معیار	C ₂₁
۱۳	گزارش و افشاء ریسک‌ها	معیار	C ₂₂
۱۴	افشاء تسهیلات اعطایی، خدمات بانکی و وثایق	معیار	C ₂₃
۱۵	افشاء معامله با اشخاص وابسته	معیار	C ₂₄
۱۶	گزارش و افشاء منابع و مصارف سپرده‌های قرض‌الحسنه	معیار	C ₂₅
۱۷	تجدید ارائه صورت‌های مالی	معیار	C ₂₆
۱۸	محاسبه و افشاء ریسک اعتباری	زیر معیار	C ₂₂₁
۱۹	محاسبه و افشاء ریسک نقدینگی	زیر معیار	C ₂₂₂
۲۰	محاسبه و افشاء ریسک عملیاتی	زیر معیار	C ₂₂₃
۲۱	محاسبه و افشاء ریسک بازار	زیر معیار	C ₂₂₄
۲۲	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک اعتباری	زیر معیار	C ₂₂₅
۲۳	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک نقدینگی	زیر معیار	C ₂₂₆
۲۴	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک عملیاتی	زیر معیار	C ₂₂₇
۲۵	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک بازار	زیر معیار	C ₂₂₈
۲۶	گزارش ارزیابی وثایق اخذ شده جهت تسهیلات و خدمات بانک	زیر معیار	C ₂₃₁
۲۷	گزارش و افشاء تسهیلات اعطایی با اهمیت و تعهدات کلان اقتصادی	زیر معیار	C ₂₃₂
۲۸	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس زمان (سرسید)	زیر معیار	C ₂₃₃
۲۹	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس رشته فعالیت مشتری	زیر معیار	C ₂₃₄
۳۰	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس وضعیت مالی مشتری	زیر معیار	C ₂₃₅
۳۱	افشاء تسهیلات اعطایی امهال شده	زیر معیار	C ₂₃₆
۳۲	افشاء مطالبات سوخت شده در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی	زیر معیار	C ₂₃₇
۳۳	افشاء تعهدات اعتباری اسنادی، تعهدات ضمانت‌نامه‌ها، وجوه اداره شده و سایر تعهدات احتمالی (اقلام زیر خط یا خارج از ترازنامه به تفکیک)	زیر معیار	C ₂₃₈
۳۴	گزارش و افشاء مطالبات مشکوک الوصول بابت اعتبارات اسنادی و ضمانت‌های پرداخت شده (زیر خط)	زیر معیار	C ₂₃₉

نمودار ۲. درخت سلسله مراتبی پژوهش

گام دوم: تدوین و توزیع پرسشنامه مقایسه‌های زوجی بین خبرگان، بعد از ترسیم درخت سلسله مراتبی؛ پرسشنامه مقایسات زوجی بر اساس درخت سلسله مراتبی تهیه و در اختیار خبرگان قرار گرفت. خبرگان و متخصصان در حوزه مالی و بانکداری در این مرحله از پژوهش بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند از میان خبرگان مرحله اول پژوهش با توجه به معیارهای تسلط نظری، تجربه عملی، تمایل، توانایی مشارکت در پژوهش و دسترسی انتخاب شدند. با در نظر گرفتن این معیارها در نهایت تعداد خبرگانی که با همکاری آن‌ها فرایند پژوهش انجام شد، به ۱۳ نفر رسید. لازم به یادآوری است که پرسشنامه مقایسه‌های زوجی به صورت حضوری توزیع و تشریح شد. ۱۳ نفر خبره (متخصص) انتخاب شده دارای ویژگی‌هایی به شرح جدول ۵ بودند.

جدول ۵. ویژگی خبرگان در مرحله دوم

گروه شغلی	درصد	مدرک تحصیلی	درصد	رشته تحصیلی	درصد	تجربه مفید حرفه‌ای	درصد
حسابرس گروه بانکی (مدیر)	۳۱	کارشناسی	۰	حسابداری	۸۵	عدم تجربه	۰
معاونت مالی یا ارکان مالی بانک	۳۸	کارشناسی ارشد	۶۲	مدیریت مالی	۱۵	کمتر از ۵ سال	۰
کارشناس و ناظر بانک مرکزی	۳۱	دکتری	۳۸	اقتصاد	۰	بین ۱۰الی ۱۵ سال	۰
-	-	-	-	سایر	۰	بین ۱۰الی ۲۰ سال	۵۴
-	-	-	-	-	-	بیش از ۲۰ سال	۴۶
جمع	۱۰۰	-	۱۰۰	-	۱۰۰	-	۱۰۰

گام سوم: ایجاد ماتریس مقایسه‌های زوجی (ماتریس قضاوت)؛ پرسشنامه‌های مقایسه‌های زوجی توزیع شده در این مرحله جمع‌آوری شد و با توجه به پاسخ‌های خبرگان عناصر یا عوامل هر سطح نسبت به عنصر یا عامل مربوطه خود در سطح بالاتر که به صورت زوجی مقایسه شده بود، به صورت ماتریس مقایسات زوجی درآمد و ماتریس مقایسات زوجی به کمک مقیاس ۹ گانه ارائه شده توسط توماس ساعتی که در جدول ۶ آمده است، به مقادیر کمی تبدیل شدند.

جدول ۶. مقادیر کمی متناظر با واژگان کلامی یا زیبایی

مقادیر عددی	واژگان کلامی
۱	اهمیت یکسان
۳	کمی مهم تر یا کمی مرجح
۵	ترجیح یا اهمیت قوی
۷	ترجیح یا اهمیت خیلی قوی
۹	کاملاً مرجح یا کاملاً مهم تر
۲، ۴، ۶، ۸	اعداد میانی که بین طبقات بالا قرار می گیرند

بر پایه این مقیاس عنصری که نرخ بالایی را دریافت می کند در مقایسه با عنصر دیگری که نرخ پایینی را دریافت کرده، برتر (جذاب تر) است. لازم به بیان است ابتدا بر اساس هر یک از نظرات خبرگان ماتریس فردی تشکیل می شود. بعد از آن با تلفیق ماتریس های فردی، ماتریس گروهی یا تلفیقی خبرگان به روش میانگین هندسی با استفاده از رابطه ۶ تشکیل می شود.

$$\bar{cij} = (\prod_{i=1}^N cij)^{\frac{1}{N}} \quad \text{رابطه ۶}$$

Cij نظر هر فرد خبره در مورد عامل یا عنصر مربوطه برای مقایسه عنصر i نسبت به عنصر j ، N تعداد خبره ها و \bar{cij} میانگین هندسی به دست آمده برای هر عامل است، بنابراین میانگین هندسی برای تمامی عامل های متناظر با استفاده از رابطه بالا محاسبه شده و ماتریس گروهی تشکیل می شود.

گام چهارم: محاسبه وزن عناصر یا عامل های تشکیل دهنده هر ماتریس؛ بعد از تشکیل ماتریس مقایسه های زوجی به محاسبه وزن یا ضریب عوامل می پردازیم. در فرآیند تحلیل سلسله مراتبی وزن های به دست آمده شامل دو قسمت وزن نسبی و وزن نهایی است. وزن نسبی از ماتریس مقایسه زوجی به دست می آید، در حالی که وزن مطلق، رتبه نهایی است که از تلفیق وزن های نسبی محاسبه می شود.

گام پنجم: محاسبه نرخ ناسازگاری هر یک از ماتریس ها؛ هر ماتریس مقایسات زوجی ممکن است سازگار یا ناسازگار باشد. برای مثال اگر A دو برابر B و B سه برابر C اهمیت داشته باشد، به طور منطقی A باید شش برابر C اهمیت داشته باشد. اگر قضاوت های انجام شده چنین شرایطی داشته باشند، ماتریس به دست آمده سازگار خواهد بود. در غیر این صورت ناسازگار است. یکی از مزایای مهم روش AHP اندازه گیری و کنترل سازگاری هر ماتریس و تصمیم است و می توان نسبت به خوب و بد بودن و یا قابل قبول و مردود بودن آن قضاوت کرد. در اولویت بندی عناصر و فعالیت ها، برای اطمینان از نتایج به دست آمده و تصدیق روند عملیات، درجه خاصی از ناسازگاری لازم است. نرخ ناسازگاری، میزان ناسازگاری مقایسات را مشخص می کند و

این ناسازگاری نشان می‌دهد که تا چه اندازه می‌توان به اولویت‌بندی و نتایج حاصل شده اعتماد کرد. میزان قابل قبول ناسازگاری یک ماتریس به تصمیم‌گیرنده بستگی دارد، اما در حالت کلی ساعتی پیشنهاد می‌کند اگر ناسازگاری تصمیم بیشتر از ۰/۱۰ باشد، بهتر است تصمیم‌گیرنده در قضاوت‌های خود تجدیدنظر کند (محبوب، ۱۳۹۱). زیرا عناصر یا عامل‌های مربوطه به‌درستی انتخاب یا مقایسه نشده‌اند.

یافته‌های پژوهش

به‌منظور بدست آمدن اطمینان از درستی و دقت عوامل استخراج شده، در مرحله اول پژوهش از روش دلفی فازی برای دستیابی به توافق گروهی بین خبرگان استفاده و در دو مرحله (رند) اجرا شد. نتایج نهایی در جدول ۷ آورده شده است.

جدول ۷. نتیجه نهایی مرحله اول؛ عوامل مؤثر و غیر مؤثر در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها

ردیف	عامل‌های نهایی	طبقه	عدد دی فازی	عدد آستانه	نتیجه
۱	تخصص مالی و حسابداری اعضای هیئت‌مدیره	راهبری شرکتی	۳/۹۲۶	۳	مؤثر
۲	استقلال اعضای کمیته حسابرسی	راهبری شرکتی	۴/۰۴۹	۳	مؤثر
۳	تخصص مالی و حسابداری اعضای کمیته حسابرسی	راهبری شرکتی	۴/۰۲۵	۳	مؤثر
۴	گزارش تطبیق مقررات توسط کمیته تطبیق	راهبری شرکتی	۳/۵۳۱	۳	مؤثر
۵	گزارش کمیته تشخیص مطالبات غیرقابل وصول	راهبری شرکتی	۳/۶۱۷	۳	مؤثر
۶	گزارش حسابرسی داخلی	راهبری شرکتی	۳/۶۶۷	۳	مؤثر
۷	نوع گزارش (اظهارنظر) حسابرس مستقل	راهبری شرکتی	۴/۲۹۶	۳	مؤثر
۸	گزارش کنترل‌های داخلی حاکم بر گزارشگری مالی	راهبری شرکتی	۴/۰۸۶	۳	مؤثر
۹	امتیاز افشاء اطلاعات توسط سازمان بورس	راهبری شرکتی	۳/۵۸	۳	مؤثر
۱۰	تجدید ارائه صورت‌های مالی	افشاء و شفافیت	۳/۶۵۴	۳	مؤثر
۱۱	گزارش و محاسبه نسبت کفایت سرمایه	افشاء و شفافیت	۳/۸۴	۳	مؤثر
۱۲	محاسبه و افشاء ریسک اعتباری	افشاء و شفافیت	۴/۰۹۹	۳	مؤثر
۱۳	محاسبه و افشاء ریسک نقدینگی	افشاء و شفافیت	۳/۹۳۸	۳	مؤثر
۱۴	محاسبه و افشاء ریسک عملیاتی	افشاء و شفافیت	۳/۸۲۷	۳	مؤثر
۱۵	محاسبه و افشاء ریسک بازار	افشاء و شفافیت	۳/۸۲۷	۳	مؤثر
۱۶	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک اعتباری	افشاء و شفافیت	۳/۹۱۴	۳	مؤثر
۱۷	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک نقدینگی	افشاء و شفافیت	۳/۷۵۳	۳	مؤثر
۱۸	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک عملیاتی	افشاء و شفافیت	۳/۵۵۶	۳	مؤثر
۱۹	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک بازار	افشاء و شفافیت	۳/۶۱۷	۳	مؤثر

ردیف	عامل های نهایی	طبقه	عدد دی فازی	عدد آستانه	نتیجه
۲۰	گزارش ارزیابی وثایق اخذ شده جهت تسهیلات و خدمات بانک	افشاء و شفافیت	۳/۷۰۴	۳	مؤثر
۲۱	افشاء تسهیلات اعطایی با اهمیت و تعهدات کلان اقتصادی	افشاء و شفافیت	۴/۲۲۲	۳	مؤثر
۲۲	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس زمان (سرسید)	افشاء و شفافیت	۴/۱۱۱	۳	مؤثر
۲۳	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس رشته فعالیت مشتری	افشاء و شفافیت	۳/۴۹۴	۳	مؤثر
۲۴	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس وضعیت مالی مشتری	افشاء و شفافیت	۳/۶۷۹	۳	مؤثر
۲۵	افشاء تسهیلات اعطایی امهال شده	افشاء و شفافیت	۴/۱۳۶	۳	مؤثر
۲۶	افشاء مطالبات سوخت شده در یادداشت های همراه صورت های مالی	افشاء و شفافیت	۳/۹۸۸	۳	مؤثر
۲۷	افشاء تعهدات اعتباری اسنادی، تعهدات ضمانت نامه ها، وجوه اداره شده و سایر تعهدات احتمالی (اقلام زیر خط یا خارج از تراز نامه به تفکیک)	افشاء و شفافیت	۳/۶۰۵	۳	مؤثر
۲۸	گزارش و افشاء مطالبات مشکوک الوصول بابت اعتبارات اسنادی و ضمانت های پرداخت شده	افشاء و شفافیت	۴/۰۴۹	۳	مؤثر
۲۹	افشاء معاملات با اشخاص وابسته (موضوع ماده ۱۲۹)	افشاء و شفافیت	۴/۱۸۵	۳	مؤثر
۳۰	گزارش و افشاء منابع و مصارف سپرده های قرض الحسنه	افشاء و شفافیت	۳/۴۲	۳	مؤثر

یافته های جدول ۷ نشان می دهد که عدد دی فازی شده (میانگین قطعی) دور دوم دلفی فازی عامل های راهبری شرکی و افشا و شفافیت از مقدار آستانه (عدد ۳) بزرگ تر هستند. بنابراین، همه عوامل راهبری شرکی و افشا و شفافیت مشخص شده در این پژوهش از نظر خبرگان در ارزیابی کیفیت صورت های مالی بانک ها مؤثر هستند. بعد از شناسایی عوامل مؤثر در مرحله اول همان طور که پیش تر گفته شد از روش AHP برای تعیین اهمیت و ضرایب عامل ها و ارائه الگو برای ارزیابی کیفیت صورت های مالی در صنعت بانکداری ایران استفاده شد. یافته های حاصل از کاربست این فن تصمیم گیری که با نرم افزار اکسپرت چویس انجام شد در ادامه بیان می شود. ابتدا مقایسه های زوجی در سطح ابعاد صورت گرفت. ضریب اهمیت به دست آمده برای ابعاد در جدول ۸ بیان شده است.

جدول ۸. وزن یا ضرایب ابعاد

ضریب اهمیت	کد ابعاد	بعد
۰/۵۷۸	C ₁	راهبری شرکی
۰/۴۲۲	C ₂	افشا و شفافیت
Inconsistency (نرخ ناسازگاری ابعاد) = 0		

همان طور که دیده می شود بر اساس رأی و نظر خبرگان بعد راهبری شرکی (C₁) با ضریب اهمیت ۰/۵۸ بیشترین تأثیر و بعد افشا و شفافیت (C₂) با ضریب اهمیت ۰/۴۲ در رده بعدی قرار گرفت و نرخ

ناسازگاری ماتریس مقایسات زوجی در سطح ابعاد صفر است. با توجه به نتایج حاصل شده الگوی ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها^۱ (EQFSB) در سطح ابعاد به شرح رابطه ۷ است.

$$EQFSB = 0.575C_1 + 0.422C_2 \quad \text{رابطه ۷}$$

بعد از تعیین ضریب اهمیت ابعاد، ضریب اهمیت عامل‌های مربوط به هر یک از ابعاد مشخص شد. نتایج حاصل از مقایسه‌های زوجی عوامل مربوط به هر یک از ابعاد در جدول ۹ بیان شده است.

جدول ۹. ضریب اهمیت عامل‌ها

وزن عامل	کد عامل	عامل‌های بُعد افشا و شفافیت (C ₂)	وزن عامل	کد عامل	عامل‌های بُعد راهبری شرکتی (C ₁)
۰/۲۳۴	C ₂₁	گزارش و شفافیت نسبت کفایت سرمایه	۰/۱۱۱	C ₁₁	تخصص مالی و حسابداری اعضای هیئت‌مدیره
۰/۲۴۱	C ₂₂	گزارش و افشاء ریسک‌ها	۰/۱۳	C ₁₂	استقلال اعضای کمیته حسابرسی
۰/۱۹۵	C ₂₃	افشا تسهیلات اعطایی، خدمات بانکی و وثایق	۰/۱۱۵	C ₁₃	تخصص مالی و حسابداری اعضای کمیته حسابرسی
۰/۱۳۸	C ₂₄	افشاء معامله با اشخاص وابسته	۰/۱۰۲	C ₁₄	گزارش تطبیق مقررات توسط کمیته
۰/۰۷۵	C ₂₅	گزارش و افشاء منابع و مصارف سپرده‌های قرض‌الحسنه	۰/۰۷۸	C ₁₅	گزارش کمیته تشخیص مطالبات غیر قابل وصول
۰/۱۱۷	C ₂₆	تجدید ارائه صورت‌های مالی	۰/۱۱۴	C ₁₆	گزارش حسابرسی داخلی
۰/۰۶۳۳ (Inconsistency) = عامل‌های افشا و شفافیت			۰/۱۷۱	C ₁₇	نوع گزارش (اظهار نظر) حسابرس مستقل
			۰/۱۰۴	C ₁₈	گزارش کنترل‌های داخلی حاکم بر گزارشگری مالی
			۰/۰۷۵	C ₁₉	امتیاز افشا اطلاعات توسط سازمان بورس
			۰/۰۳۹۵ (Inconsistency) =		

با توجه به جدول ۹، نرخ ناسازگاری ماتریس مقایسات زوجی عامل‌های راهبری شرکتی نزدیک به ۰/۰۰۴ و نرخ ناسازگاری عامل‌های افشا و شفافیت برابر ۰/۰۰۶ است. نرخ ناسازگاری به دست آمده کمتر از ۰/۱۰ است (چنانچه نرخ ناسازگاری بالای ۰/۱۰ باشد نتایج منطقی و قابل قبول نیست هر چه به صفر

نزدیک تر باشد منطقی تر است). نرخ به دست آمده نشانگر آن است که خبرگان دانش، تجربه و وقت مناسب را برای بررسی و مقایسه عامل‌ها داشته‌اند و می‌توان به وزن و اولویت‌بندی حاصله بر اساس عامل‌های تعریف شده اعتماد کرد. در میان ۹ عامل مربوط به راهبری شرکتی عامل نوع گزارش حسابرس مستقل (C17) با ضریب ۰/۱۷ بیشترین اهمیت و عامل امتیاز افشای اطلاعات توسط سازمان بورس (C19) و اوراق بهادار با ضریب ۰/۰۷۵ کمترین اهمیت را دارد. همچنین، در میان عامل‌های بُعد افشا و شفافیت، عامل گزارش و شفافیت نسبت کفایت سرمایه (C21) با ضریب ۰/۲۳۴ بیشترین اهمیت و عامل گزارش و افشای منابع و مصارف سپرده‌های قرض‌الحسنه (C25) با ضریب ۰/۰۷۵ کمترین اهمیت را داشته است. معادلات مربوط در سطح عامل‌ها به شرح رابطه ۸ و ۹ خواهد بود.

$$C_1 = 0.111C_{11} + 0.13C_{12} + 0.115C_{13} + 0.102C_{14} + 0.078C_{15} + 0.114C_{16} + 0.171C_{17} + 0.104C_{18} + 0.075C_{19} \quad \text{رابطه ۸}$$

$$C_2 = 0.234C_{21} + 0.241C_{22} + 0.195C_{23} + 0.138C_{24} + 0.075C_{25} + 0.117C_{26} \quad \text{رابطه ۹}$$

عامل گزارش و افشای ریسک‌ها با کد C22 دارای ۸ جزء یا زیر عامل و عامل افشای تسهیلات اعطایی، خدمات بانکی و وثایق با کد C23 دارای ۹ جزء یا زیر عامل است که این اجزا یا زیر عامل‌ها به صورت زوجی توسط خبرگان مورد مقایسه قرار گرفتند. نتایج در جدول ۱۰ بیان شده است.

جدول ۱۰. ضریب اهمیت زیر عامل‌ها

وزن	کد زیر عامل	زیر عامل افشا تسهیلات اعطایی، خدمات بانکی و وثایق (C23)	وزن	کد زیر عامل	زیر عامل گزارش و افشای ریسک‌ها (C22)
۰/۱۳۶	C231	گزارش ارزیابی وثایق اخذ شده جهت تسهیلات و خدمات بانک	۰/۲۰۵	C221	محاسبه و افشای ریسک اعتباری
۰/۱۸	C232	گزارش و افشای تسهیلات اعطایی با اهمیت و تعهدات کلان اقتصادی	۰/۱۴	C222	محاسبه و افشای ریسک نقدیگی
۰/۱۱۵	C233	گزارش و افشای کیفیت تسهیلات بر اساس زمان (سرسید)	۰/۱۴	C223	محاسبه و افشای ریسک عملیاتی
۰/۰۶۱	C234	گزارش و افشای کیفیت تسهیلات بر اساس رشته فعالیت مشتری	۰/۱۲۳	C224	محاسبه و افشای ریسک بازار
۰/۱۰۶	C235	گزارش و افشای کیفیت تسهیلات بر اساس وضعیت مالی مشتری	۰/۱۵	C225	محاسبه و افشای ذخیره ریسک اعتباری
۰/۱۲	C236	افشای تسهیلات اعطایی امهال شده	۰/۰۸۵	C226	محاسبه و افشای ذخیره ریسک نقدیگی
۰/۱۱۱	C237	افشای مطالبات سوخت شده در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی	۰/۰۸۴	C227	محاسبه و افشای ذخیره ریسک عملیاتی
۰/۰۸۶	C238	افشا تعهدات اعتباری اسنادی، تعهدات ضمانت‌نامه‌ها، وجوه اداره شده و سایر تعهدات احتمالی (اقلام زیر خط یا خارج از ترازنامه به تفکیک)	۰/۰۷۳	C228	محاسبه و افشای ذخیره ریسک بازار
۰/۰۸۵	C239	گزارش و افشای مطالبات مشکوک الوصول بابت اعتبارات اسنادی و ضمانت‌های پرداخت شده (زیر خط)			
					(Inconsistency) = ۰/۰۰۷۰۷ نرخ ناسازگاری
					(Inconsistency) = ۰/۰۰۶۴ نرخ ناسازگاری

نرخ ناسازگاری زیر عامل‌های مربوط به افشا و محاسبه ریسک‌ها در جدول ۱۰ برابر با ۰/۰۰۷ است و نرخ ناسازگاری زیر عامل‌های مربوط به افشای تسهیلات اعطایی، خدمات بانکی و وثایق ۰/۰۰۶ است. نرخ ناسازگاری‌های هر گروه تقریباً نزدیک به صفر است که نشان از سازگاری خیلی بالایی عامل‌ها است. نرخ‌های ناسازگاری به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که این عوامل در مقایسه باهم، نسبت به سطح بالاتر خود سازگار هستند و آرای خبرگان تصادفی نبوده است. پس ضرایب به‌دست‌آمده قابل‌اعتماد هستند. در میان عامل‌های مربوط به افشا و محاسبه ریسک‌ها، زیرعامل محاسبه و افشای ریسک اعتباری (C221) با ضریب ۰/۲۰۵ بیشترین اهمیت و زیرعامل محاسبه و افشای ذخیره ریسک بازار (C228) با ضریب ۰/۰۷۳ کمترین وزن یا اهمیت را داشته‌اند. همچنین، در میان اجزای مربوط به گزارش و افشای تسهیلات اعطایی، خدمات بانکی و وثایق، زیر عامل گزارش و افشاء تسهیلات اعطایی با اهمیت و تعهدات کلان اقتصادی (کد C232) با ضریب ۰/۱۸ بیشترین اهمیت و زیرعامل گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس رشته فعالیت مشتری (C234) با ضریب ۰/۰۶ کمترین اهمیت را دارد. با توجه به ضرایب به‌دست‌آمده در جدول شماره ۱۳ معادلات در سطح زیر عامل‌ها به شرح رابطه ۱۰ و ۱۱ بیان می‌شود.

$$C_{22} = 0.205C_{221} + 0.14C_{222} + 0.14C_{223} + 0.123C_{224} + 0.15C_{225} + 0.085C_{226} + 0.084C_{227} + 0.073C_{228} \quad \text{رابطه ۱۰}$$

$$C_{23} = 0.136C_{231} + 0.18C_{232} + 0.115C_{233} + 0.061C_{234} + 0.106C_{235} + 0.12C_{236} + 0.111C_{237} + 0.086C_{238} + 0.085C_{239} \quad \text{رابطه ۱۱}$$

بعد از محاسبه وزن نسبی ابعاد، عامل‌ها و زیر عامل‌ها، وزن نهایی عامل‌ها محاسبه و معادله نهایی ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران ارائه شد. وزن نهایی هر عامل از ترکیب وزن ابعاد، عامل و زیر عامل (در صورت وجود) به‌دست‌آمده است. ضرایب وابسته از طریق رابطه ۱۲ محاسبه شده است.

$$W_m = W_d \times W_c \times W_s \quad \text{رابطه ۱۲}$$

که در آن W_m وزن نهایی، W_d وزن ابعاد، W_c وزن عامل و W_s وزن زیر عامل است. برای نمونه ضریب نهایی عامل گزارش و افشای تسهیلات اعطایی با اهمیت و تعهدات کلان اقتصادی با کد (C232) که ۰/۰۱۵ است، بدین صورت محاسبه شده است.

$$0/015 = 0.422 \times 0/195 \times 0/18$$

با جایگزینی رابطه ۱۰ و ۱۱ در رابطه ۹ و جایگزینی رابطه ۸ و ۹ با رابطه ۷، معادله نهایی ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها (EQFSB) به شرح زیر خواهد بود.

$$\begin{aligned} EQFSB = & 0.064C_{11} + 0.075C_{12} + 0.066C_{13} + 0.059C_{14} + 0.045C_{15} + 0.066C_{16} \\ & + 0.099C_{17} + 0.060C_{18} + 0.044C_{19} + 0.099C_{21} + 0.021C_{221} + 0.014C_{222} + \\ & 0.014C_{223} + 0.012C_{224} + 0.015C_{225} + 0/009C_{226} + 0.009C_{227} + 0.007C_{228} + \\ & 0.011C_{231} + 0.015C_{232} + 0.009C_{233} + 0.005C_{234} + 0.009C_{235} + 0.010C_{236} + \\ & 0.009C_{237} + 0.007C_{238} + 0.007C_{239} + 0.058C_{24} + 0.032C_{25} + 0.049C_{26} \end{aligned}$$

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف طراحی مدلی برای ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران انجام شد. پس از مطالعه ادبیات و پژوهش‌های مربوطه، بررسی رهنمودهای کمیته نظارت بر بانکداری بال، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های بانک مرکزی و سازمان بورس و اوراق بهادار، مصاحبه‌های اولیه با خبرگان حوزه بانکداری و مالی کشور و غربالگری عوامل پیشنهادی استخراج شد. به منظور بدست آمدن اطمینان از درستی و دقت عوامل استخراج شده از روش دلفی فازی برای دستیابی به توافق گروهی بین خبرگان استفاده شد و ۳۰ عامل در دو طبقه راهبردی شرکتی و افشا و شفافیت به عنوان عوامل مؤثر در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران مورد تأیید قرار گرفت. بعد از آن، با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) به تعیین وزن و اهمیت ابعاد، عامل وزیرعامل پرداخته شد، در نهایت با ترکیب وزن ابعاد، عوامل و زیرعامل‌ها مدل مناسب ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری ایران بر اساس رای و نظر خبرگان این حوزه مشخص شد. ضریب اهمیت ابعاد در مدل نهایی به ترتیب ۰/۵۲ برای بعد راهبردی شرکتی (C₁) و ۰/۴۸ برای بعد افشا و شفافیت (C₂) به دست آمد که نشان می‌دهد بعد راهبردی و نظارتی تأثیر بیشتری نسبت به بعد افشا و شفافیت در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری کشور دارد. عوامل مربوط به ابعاد که شامل ۱۵ عامل است در نمودار (۲) یعنی درخت سلسله مراتبی پژوهش ارائه شد و ضریب اهمیت آنها در جدول ۹ آمده است. در میان عامل‌های مربوط به بعد عامل‌های راهبردی شرکتی (C₁)، عامل نوع گزارش حسابرس مستقل (C₁₇) با ۰/۱۷ و در میان عامل‌های بعد افشا و شفافیت (C₂)، عامل گزارش و شفافیت نسبت کفایت سرمایه (C₂₁) با ضریب اهمیت ۰/۲۳۴ بیشترین ضریب اهمیت را داشتند. دو عامل یعنی گزارش و افشاء ریسک‌ها (C₂₂) و افشا تسهیلات اعطایی،

خدمات بانکی و وثایق (C23) دارای ۱۷ زیرعامل، که در نمودار ۲ درخت سلسله مراتبی پژوهش قابل مشاهده است و ضریب اهمیت آنها در جدول ۱۰ بیان شده است، در میان زیرعامل‌های مربوط به عامل گزارش و افشاء ریسک‌ها (C22) زیرعامل محاسبه و افشای ریسک اعتباری (کد C221) با ۰/۲۰۵ و در میان زیرعامل‌های مربوط به گزارش و افشای تسهیلات اعطایی، خدمات بانکی و وثایق (C23)، زیرعامل گزارش و افشاء تسهیلات اعطایی با اهمیت و تعهدات کلان اقتصادی (C232) با ضریب ۰/۱۸ بیشترین ضریب اهمیت را داشتند. همچنین، نرخ ناسازگاری در سطح ابعاد، عوامل و زیرعامل‌ها زیر ۰/۱۰ بود. مدل نهایی پژوهش با ترکیب وزن یا ضریب اهمیت ابعاد، عوامل و زیرعامل‌ها بدست آمد. که اجزای این مدل و ضریب اهمیت آنها در جدول ۱۱ آورده شده است.

جدول ۱۱. ضریب اهمیت اجزا یا عوامل مدل نهایی

ردیف	نام عامل	کد عامل	ضریب در مدل نهایی	ردیف	نام عامل	کد عامل	ضریب در مدل نهایی
۱	نوع گزارش (اظهار نظر) حسابرس مستقل	C17	۰,۰۹۹	۱۶	گزارش و افشاء تسهیلات اعطایی با اهمیت و تعهدات کلان اقتصادی	C232	۰,۰۱۵
۲	گزارش و افشاء نسبت کفایت سرمایه	C21	۰,۰۹۹	۱۷	محاسبه و افشاء ریسک نقدینگی	C222	۰,۰۱۴
۳	استقلال اعضای کمیته حسابرسی	C12	۰,۰۷۵	۱۸	محاسبه و افشاء ریسک عملیاتی	C223	۰,۰۱۴
۴	تخصص مالی و حسابداری اعضای کمیته حسابرسی	C13	۰,۰۶۶	۱۹	محاسبه و افشاء ریسک بازار	C224	۰,۰۱۲
۵	گزارش حسابرسی داخلی	C16	۰,۰۶۶	۲۰	گزارش ارزیابی وثایق اخذ شده جهت تسهیلات و خدمات بانک	C231	۰,۰۱۱
۶	تخصص مالی و حسابداری اعضای هیئت مدیره	C11	۰,۰۶۴	۲۱	افشاء تسهیلات اعطایی امهال شده	C236	۰,۰۱۰
۷	گزارش کنترل‌های داخلی حاکم بر گزارشگری مالی	C18	۰,۰۶۰	۲۲	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک نقدینگی	C226	۰,۰۰۹
۸	وجود کمیته تطبیق و گزارش تطبیق مقررات توسط کمیته	C14	۰,۰۵۹	۲۳	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک عملیاتی	C227	۰,۰۰۹

ردیف	نام عامل	کد عامل	ضریب در مدل نهایی	ردیف	نام عامل	کد عامل	ضریب در مدل نهایی
۹	افشاء معامله با اشخاص وابسته	C24	۰,۰۵۸	۲۴	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس زمان (مرسید)	C233	۰,۰۰۹
۱۰	تجدید ارائه صورت‌های مالی	C26	۰,۰۴۹	۲۵	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس وضعیت مالی مشتری	C235	۰,۰۰۹
۱۱	وجود کمیته تشخیص مطالبات غیر قابل وصول و مطالبات غیر قابل وصول توسط کمیته	C15	۰,۰۴۵	۲۶	افشاء مطالبات سوخت شده در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی	C237	۰,۰۰۹
۱۲	امتیاز افشا اطلاعات توسط سازمان بورس	C19	۰,۰۴۴	۲۷	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک بازار	C228	۰,۰۰۷
۱۳	گزارش و افشاء منابع و مصارف سپرده‌های قرض الحسنه	C25	۰,۰۳۲	۲۸	افشا تعهدات اعتباری اسنادی، تعهدات ضمانت‌نامه‌ها، وجوه اداره شده و سایر تعهدات احتمالی (اقلام زیر خط یا خارج از ترازنامه به تفکیک)	C238	۰,۰۰۷
۱۴	محاسبه و افشاء ریسک اعتباری	C221	۰,۰۲۱	۲۹	گزارش و افشاء مطالبات مشکوک الوصول بابت اعتبارات اسنادی و ضمانت‌های پرداخت شده (زیر خط)	C239	۰,۰۰۷
۱۵	محاسبه و افشاء ذخیره ریسک اعتباری	C225	۰,۰۱۵	۳۰	گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس رشته فعالیت مشتری	C234	۰,۰۰۵

همچنان که در جدول ۱۱ قابل مشاهده است، مدل نهایی دارای ۳۰ عنصر یا عامل است که عامل گزارش حسابرس مستقل و عامل گزارش و افشاء نسبت کفایت سرمایه با ضریب ۰/۰۹۹، بیشترین اهمیت و عامل گزارش و افشاء کیفیت تسهیلات بر اساس رشته فعالیت مشتری، با ضریب ۰/۰۰۵ کمترین اهمیت را در ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها دارند.

بررسی‌های به عمل آمده نشان داد پژوهش‌های مختلفی در رابطه با کیفیت صورت‌های مالی و گزارشگری مالی انجام شده است. در این پژوهش‌ها به جای بررسی کیفیت صورت‌های مالی بر عوامل بازدارنده‌ای مانند مدیریت سرمایه، مدیریت سود، مدیریت اقلام تعهدی، تجدید ارائه

صورت‌های مالی، به‌موقع بودن و وجود تقلب تأکید داشته‌اند و از این مفاهیم به‌جای کیفیت استفاده کرده‌اند که هر کدام به نتایج مختلفی دست یافته‌اند. بنابراین پژوهشی مشابه این پژوهش پیدا نشد. هیچ پژوهشی تا به حال به مشخص کردن عوامل ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی و ارائه مدل به منظور ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی در صنعت بانکداری کشور به روش دلفی فازی و AHP صورت نگرفته است که از نوآوری‌های این پژوهش محسوب می‌شود. با توجه به نتایج بدست آمده پیشنهادهایی به شرح زیر بیان می‌شود:

(۱) بانکها نقش مهمی در انتقال منابع از واحدهای دارای پس انداز اقتصاد به واحدهای نیازمند این پس اندازها دارند. این فرآیند با کاهش عدم تقارن اطلاعاتی بین این واحدها صورت می‌گیرد. پس با توجه به شناسایی عوامل و ضریب اهمیت به‌دست آمده برای هر عامل، بانک مرکزی به عنوان نهاد ناظر بر بانک‌های کشور، می‌تواند بانک‌ها را به رعایت این عوامل الزام کند. همچنین، بانک مرکزی برای ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها می‌تواند در موارد زیر از نتیجه این پژوهش استفاده کند:

الف) بانک مرکزی برپایه وظیفه نظارتی خود در پایان سال مالی باید صورت‌های مالی بانک‌های تجاری را تأیید کند، می‌تواند از مدل این پژوهش برای تأیید کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها استفاده کند.

ب) بانک مرکزی به‌عنوان بانک قرض‌دهنده که از آن به‌عنوان بانک بانک‌ها یاد می‌شود در صورت نیاز بانک‌های تجاری به دریافت قرض از بانک مرکزی می‌تواند با اتکا به کیفیت صورت‌های مالی هر بانک نرخ سود وام دریافتی آن بانک را تعیین کند.

ج) بانک مرکزی به‌عنوان معجری سیاست‌های پولی، با استفاده از محدودیت‌های اعتباری، اعتبارات را به بخش‌های مختلف اقتصادی در قالب عقود اسلامی هدایت می‌کند که در این موارد برای اعمال سیاست‌های خود می‌تواند با اتکا به کیفیت صورت‌های مالی هر یک از بانک‌های تجاری به تعیین میزان اعتبارت و سهم سود بانک‌ها در عقود مختلف ایفای وظیفه کند.

ح) بانک مرکزی برای تعیین حداکثر کارمزد خدمات بانکی و حق الوکاله سپرده‌ها می‌تواند با اتکا به صورت‌های مالی هر بانک متناسب با آن به تعیین نرخ پردازد.

۲) بانک‌های تجاری که در بازار بین‌بانکی اقدام به دریافت و اعطای تسهیلات کوتاه‌مدت می‌کنند، مشتاق آگاهی از وضعیت نسبی کیفیت صورت‌های مالی یکدیگر هستند تا بر این اساس بتوانند مبادلات بین‌بانکی را به صورت دقیق‌تر و کارا تر تعیین کنند. پس پیشنهاد می‌شود که بانک‌ها از مدل پژوهش برای بررسی کیفیت صورت‌های مالی همدیگر در این زمینه استفاده کنند.

۳) به سازمان بورس و اوراق بهادار به عنوان یک نهاد نظارتی پیشنهاد می‌شود که نخست با توجه تایید ابعاد و عوامل بدست آمده از نظر خیرگان حوزه مالی و بانکی در قالب گزارشات نمونه بانک‌های پذیرفته شده را به رعایت و افشای این عوامل ترغیب کند و دوم بر اساس مدل نهایی این پژوهش به ارزیابی کیفیت صورت‌های مالی بانک‌ها و دیگر مؤسسات مالی و اعتباری پردازد و امتیاز کیفیت اطلاعات مالی هر بانک را منتشر کند تا فعالان بازار سرمایه در تصمیم‌گیری‌های خود از آن استفاده کنند.

۴) به حسابرسان بانک‌ها پیشنهاد می‌شود در بررسی‌های تحلیلی خود از عامل‌های شناسایی شده این پژوهش برای بررسی کیفیت صورت‌های مالی استفاده کنند.

منابع

- استانداردهای حسابداری. (۱۳۸۶). افشای اطلاعات اشخاص وابسته، استاندارد حسابداری شماره ۱۲. تهران: سازمان حسابرسی.
- اعتمادی، ح؛ رحمانی، ع؛ آذر، ع و حصارزاده، ر. (۱۳۹۱). نقد پژوهش‌های کیفیت گزارشگری مالی و ارائه نظریه اطلاعات - عدم اطمینان محور جهت ارائه مفهومی کیفیت. فصلنامه حسابداری مدیریت. ۵(۴): ۸-۱.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۲). آئین‌نامه کفایت سرمایه. بخشنامه شماره: مب/۱۹۶۶.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۵). دستورالعمل طبقه‌بندی دارایی‌های مؤسسات اعتباری. بخشنامه شماره: مب/۲۸۲۳.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۶). مجموعه رهنمودهایی برای مدیریت مؤثر ریسک اعتباری. بخشنامه شماره: مب/۱۵۴۸.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۶). رهنمود مدیریت ریسک نقدینگی. بخشنامه شماره: مب/۲۴۰۳.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۶). مجموعه‌ی رهنمودها برای مدیریت مؤثر ریسک عملیاتی. بخشنامه شماره: مب/۳۲۴۴.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۹). آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط. بخشنامه شماره: ۸۹/۱۷۳۷۷۲.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۰). دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه مؤسسات اعتباری. بخشنامه شماره: ۹۰/۶۲۶۹۰.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۱). دستورالعمل نحوه تشخیص، حذف مطالبات غیرقابل وصول از دفاتر مؤسسه اعتباری و افشای آن در صورت‌های مالی. بخشنامه شماره: ۹۱/۲۱۲۷۰.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۱). آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان. بخشنامه شماره: ۹۱/۱۲۲۳۴۲.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۶). دستورالعمل رعایت قوانین و مقررات در مؤسسات اعتباری. بخشنامه شماره: ۹۶/۲۳۵۰۷۶.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۶). دستورالعمل ناظر بر ضمانت‌نامه بانکی. بخشنامه شماره: ۹۶/۲۵۵۷۵۵.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۶). ضوابط ناظر بر حداقل استانداردهای شفافیت و انتشار عمومی اطلاعات توسط مؤسسات اعتباری. بخشنامه شماره: ۹۶/۱۰۵۷۴۹.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۷). دستورالعمل محاسبه سرمایه نظارتی و کفایت سرمایه مؤسسات اعتباری. بخشنامه شماره: ۹۷/۳۱۴۳۴.
- بدری، ا و زمان‌زاده، ح. (۱۳۹۶). تحلیل آثار نارتزازی ترازنامه نظام بانکی بر متغیرهای پولی و راهکارها تعدیل این نارتزازی. فصلنامه پژوهش‌های پولی - بانکی. ۱۰(۳۴): ۶۲۱-۶۵۶.

- بنافی، م؛ غیوری مقدم، ع و دانایی، م. (۱۳۹۴). بررسی تاثیر معاملات با اشخاص وابسته بر هزینه نمایندگی. *مطالعات تجربی حسابداری*. ۱۲(۴۵): صص ۱۱۵-۱۳۴.
- پاسبان، م و معدن کار، ن. (۱۳۹۷). تحلیل حقوقی- اقتصادی نهاد سه گانه حسابرسی از منظر حاکمیت شرکتی. *فصلنامه بورس و اوراق بهادار*. ۱۱(۴۳): ۱۳۲-۱۶۲.
- پیوندی، م؛ و خرم، ف. (۱۳۹۲). اهمیت نظام راهبری بنگاه و روابط متقابل کمیته حسابرسی، حسابرسی داخلی و حسابرس مستقل در بهبود کیفیت گزارشگری مالی. *مجله حسابرس*. شماره ۶۹: ۱۱۸ الی ۱۲۴.
- حساس یگانه، ی و باغومیان، ر. (۱۳۸۴). حاکمیت شرکتی و کیفیت گزارشگری مالی. *حسابدار رسمی*. شماره ویژه. خالقی، ا و میرزایی منفرد، غ. (۱۳۹۷). تحلیل حقوقی شفافیت اطلاعاتی نهادهای عمومی. *فصلنامه بورس و اوراق بهادار*. ۱۱(۴۱): ۶۸-۹۸.
- سیف، ا؛ ابراهیمی، آ؛ و سیف، ا؛ (۱۳۹۴). مفهوم شناسی و زمینه یابی بانکداری مقاومتی در ایران. *فصلنامه روند*. ۲۲(۷۱): ۱۹-۵۴.
- سازمان بورس و اوراق بهادار ایران. (۱۳۸۶). دستورالعمل اجرایی افشای اطلاعات شرکت ها. تهران: سازمان بورس و اوراق بهادار.
- سازمان بورس و اوراق بهادار. (۱۳۹۱). دستورالعمل کنترل های داخلی ناشران پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران.
- سازمان بورس و اوراق بهادار ایران. (۱۳۹۱). منشور کمیته حسابرسی ناشران پذیرفته شده در بورس و اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران. تهران: سازمان بورس و اوراق بهادار.
- سازمان بورس و اوراق بهادار ایران. (۱۳۹۷). دستورالعمل راهبری شرکتی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران. تهران: سازمان بورس و اوراق بهادار.
- شاهچرا، م و طاهری، م. (۱۳۹۴). آسیب شناسی اقلام زیر خط ترازنامه شبکه بانکی کشور. بیست و پنجمین کنفرانس سالانه سیاست های پولی و ارزی. تهران (قرچک).
- شهبازی، م؛ و ترابی فر، ه. (۱۳۹۵). آسیب شناسی نظام بانکی: اصول و استانداردهای حاکمیت شرکتی در بانک ها. مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات اقتصادی.
- طاهری، م؛ رحمانی، ع و سلیمانی امیری، غ. (۱۳۹۸). ارتباط ارزشی و گزارشگری ریسک در بانک های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *پژوهش های حسابداری مالی*. ۱۱(۱): ۱-۲۲.
- لطیفی، س؛ راحلی، ح؛ یادآور، ح؛ سعدی، ح و شهرستانی، ع. (۱۳۹۷). شناسایی و تبیین مراحل اجرایی توسعه کشاورزی حفاظتی در ایران با رویکرد دلفی فازی. *مهندسی بیوسستم ایران*. ۴۹(۱): ۱۰۷-۱۲۰.
- کریمی، غ و صدیقی خویدک، ف. (۱۳۹۴). سطح افشا و عوامل تعیین کننده آن در بانک ها با تاکید بر سازو کارهای راهبری شرکتی و محوریت اسلامی. *تحقیقات مالی*. ۱۷(۲): ۳۵۷-۳۷۵.

- مجاوب، ر. (۱۳۹۵). ارزیابی سلامت بانکی و زمینه‌های رخداد بحران بانکی در اقتصاد ایران. *دوماهنامه تازه‌های اقتصاد*. شماره ۱۴۹: ۶۰-۶۴.
- محبوب، ف. (۱۳۹۱). بررسی و مقایسه روش‌های وزن دهی در AHP. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم ریاضی و کامپیوتر. دانشگاه خوارزمی.
- محقق‌نیا، م؛ قربانی‌زاده، و ج و خان‌زاده، م. (۱۴۰۰). ابعاد رتبه‌بندی اعتباری بانک‌های ایران. *فصلنامه بورس و اوراق بهادار*. ۱۴(۵۴): ۶۳-۸۴.
- ملک محمدی، م؛ سعیدی، ع و متین فرد، م. (۱۳۹۹). بررسی عوامل سیستماتیک و غیر سیستماتیک مؤثر بر ریسک اعتباری در نظام بانکداری ایران. *فصلنامه بورس و اوراق بهادار*. ۱۳(۴۹): ۱۳۴-۱۵۹.
- نمازی، م و ابراهیمی، م. (۱۳۹۵). بررسی چگونگی افشای ریسک در گزارش سالانه شرکت‌ها و عوامل مؤثر بر آن. *دانش حسابداری مالی*. ۳(۲): ۱-۳۰.
- نیکبخت، م و رفیعی، ا. (۱۳۹۱). تدوین الگوی عوامل مؤثر بر تجدید ارائه صورت‌های مالی در ایران. *دانش حسابداری*. ۳(۹): ۱۶۷-۱۹۴.
- نیکبخت، م؛ و احمدخان بیگی، م. (۱۳۹۷). تأثیر راهبری شرکتی بر کیفیت گزارشگری مالی: رویکرد یکپارچه. *فصلنامه بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*. ۲۵(۳): ۴۳۳-۴۵۵.
- وکیلی، ا؛ و سعیدی، ع. (۱۳۹۶). بررسی رابطه تجدید ارائه با ناقرینگی اطلاعاتی (شواهدی از شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران). *دانش مالی تحلیل اوراق بهادار*. ۱۲(۴۱): ۲۲۹-۲۴۱.
- هیئت تدوین استانداردهای بین‌المللی حسابداری. (۱۹۹۴). *استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۳۰*. موارد افشا در صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات مشابه. (علی مدد، م و ارباب سلیمانی، ع) تهران: انتشارات سازمان حسابرسی.

References

- Abernathy, J, L; Beyer, B; Masli, A; & Stefaniak, C, M. (2015). How the Source of audit committee Accounting Expertise Influences Financial Reporting Timelines. *Current Issues in Auditing*. 9(1):1-9.
- Accounting Standards Committee. (2007). Disclosure of information of related parties, standard accounting No: 12. Tehran: *Audit org*. (In Persian).
- Abdullah Al-Maghzom, Khaled Hussainey, Doaa Aly. (2016). Value Relevance of Voluntary Risk Disclosure Levels: Evidence from Saudi Banks. *Accounting & Taxation* Vol. 8, No. 1, Pp. 1-25.
- Badri, A; & Zamanzadeh, H. (2018). Analysis of the effect of unbalanced balance sheet of banking system on monetary variables and its remedy. *Journal of Monetary and Banking Researches*. 10(34): 621-656. (In Persian).
- Baltar, F; & Ignasi, B. (2012). Social Research 2.0: Virtual Snowball Sampling Method Using Facebook. *Internet Research*. 22(1):57-74.

- Banafi, M; Ali Ghayouri Moghadam, A; & Dana, M. (2015). A study of the effects of Related Parties Transactions on the Agency costs. *Journal of Empirical Studies in Financial Accounting*, 12(45):115-134. (In Persian).
- Basel Committee on Banking Supervision. (2005). Enhancing corporate governance for banking organisations. www.bis.org/publ/bcbs122.htm.
- Basel Committee on Banking Supervision (2006). International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. Retrieved from. <https://www.bis.org/publ/bcbs128>.
- Basel Committee on Banking Supervision (2008). External audit quality and banking supervision. <https://www.bis.org/publ/bcbs146.pdf>
- Basel Committee on Banking Supervision. (2010). Principles for enhancing corporate governance. <https://www.bis.org/publ/bcbs176.pdf>.
- Basel Committee on Banking Supervision. (2011). Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Retrieved from. <https://www.bis.org/publ/bcbs189>.
- Basel Committee on Banking Supervision. (2012). Core Principles for Effective Banking Supervision. <https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>.
- Basel Committee on Banking Supervision. (2015). Guidelines corporate governance principles for banks. <https://www.bis.org/bcbs/publ/d328.pdf>.
- Biddle, G; & Hilary, G; Verdi, R. (2009). How does financial reporting quality relate to Investment efficiency? *Journal of Accounting and Economics*. 48(2-3): 112-131.
- Bushman, R; Piotrowski, J; & Smith, A. (2004). What determines corporate transparency? *Journal of accounting Research*, 42(2): 207-252.
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2003). Capital adequacy regulations. Circular No: MB/1966. <http://www.cbi.ir/page/3860.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2006). Guidelines for classifying assets of credit institutions. Circular No: MB/ 2823 <http://www.cbi.ir/page/3966.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2007). A set of guidelines for effective credit risk management. Circular No: MB/ 1548. <http://www.cbi.ir/page/3985.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2007). Liquidity risk management guidelines. Circular No: MB/ 2403. <http://www.cbi.ir/page/4280.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2007). A set of guidelines for effective operational risk management. Circular No: MB/ 3244. <http://www.cbi.ir/page/4285.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2010). Regulations on facilities and obligations of related party. Circular No: 89/173772. <http://www.cbi.ir/page/7532.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2011). Executive instructions for the establishment, operation and supervision of Qarz al-Hasna funds of credit institutions. Circular No: 90/62690. <http://www.cbi.ir/page/8257.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2012). Instructions on how to diagnose, elimination of uncollectible receivables from the accounts of the credit

- institution and disclosure in the financial statements. Circular No: 91/21270. <http://www.cbi.ir/page/9213.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2012). Regulations of facilities and macro-obligations. Circular No: 91/122342. <http://www.cbi.ir/page/9650.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2017). Instructions for observing the rules and regulations in credit institutions. Circular No: 96/235076. <http://www.cbi.ir/page/16982.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2017). Instructions for bank warranty. Circular No: 96/255755. <http://www.cbi.ir/page/17057.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2017). Criteria for minimum standards of transparency and public disclosure of information by credit institutions. Circular No: 96/105749. <http://www.cbi.ir/page/16512.aspx>. (In Persian).
- Central Bank of Islamic Republic of Iran. (2018). Instructions for calculating regulatory capital and capital adequacy of credit institutions. Circular No: 31434/97. <http://www.cbi.ir/page/17743.aspx>. (In Persian).
- Cheng, H. C.; & Lin, Y. (2002). Evaluating the best main battle tank using fuzzy decision theory with linguistic criteria evaluation. *European Journal of Operational Research*. 142 (1):174-176.
- Cheng, J. H.; Lee, C. M. & Tang, C.H. (2009). An Application of Fuzzy Delphi and Fuzzy AHP on Evaluating Wafer Supplier in Semiconductor Industry. *WSEAS Transactions on Information Science and Applications*, 6 (5), 756-767
- Chen, M. K.; & Wang, S. C. (2010). The use of a Hybrid Fuzzy Delphi-AHP Approach to Develop Global Business Intelligence for Information Service Firms. *Expert Systems with Applications*. 37 (11):7394-7407.
- Davidson, R.; Xie, B. & Xu, W. (2004). Market Reaction to Voluntary Announcements of Audit Committee Appointments: The Effect of Financial Expertise. *Journal of Accounting and Public Policy*. 23(1):102-253.
- Dmirkan, s; & Fuerman, r. (2014). Auditor litigation: evidence that revenue restatements are determinative. *Research in Accounting Regulation*. 1 (26): 164-174.
- Ebrahimi, AA; Seif, A. (2015). Conceptualization and grounding of resistance banking in Iran's economy. *Journal Ravand*, 22(71): 19-54. (In Persian). (In Persian).
- Etemadi, H; Rahmani, A; Azar, A; & Hesarzadeh, R. (2013). Critical review of quality of financial reporting researches and information-uncertainty based theory of quality. *Journal of Management Accounting*. 5(4): 1-18(In Persian).
- Elbannan, M, A. (2009). Quality of internal control over financial reporting, corporate governance and credit ratings. *International Journal of Disclosure and Governance*. 6 (2): 127-149.
- Easley, D; O'Hara, M. (2004). Information and the cost of capital. *Journal of Finance*. LIX (4). 1553-83.
- Herbert, W; Agwor, T. (2021). Corporate governance disclosure and corporate performance of Nigerian banks. *Journal of Research in Emerging Markets*. 3 (3):16-32.
- Hasass Yeganeh, Y; & Baghoomian, R. (2005). Corporate governance and financial reporting quality. *Journal hesabdarrasmi. Special number*. 45-86. (In Persian).

- Hendrikson, S, E; Vanbreda, F.M. (1992). ACCOUNTING THEORY (5th Ed). Boston, Irwin publisher.
- International Accounting Standard Board. (1994). International Accounting Standard 30: disclosures in the Financial Statement of Bank and Similar Financial Institutions. (M. Alimadad. A. Arbab-Soleimani). Tehran, Audit Org. (In Persian).
- Jonas, J. Blancht, N. (2000). Assessing Quality of Financial Reporting. *Accounting Horizons*.14 (3):353-363.
- Karami, G; & Sedigi, F. (2016). Disclosure level and its determinants in Banks with emphasis on corporate governance mechanisms and Islamic centrality. *Financial Research Journal*. 17 (2): 357-376. <https://dx.doi.org/10.22059/jfr.2015.57316>. (In Persian).
- Khaleghi, A, & Mirzaie Monfared, G.H. (2018). Legal Analysis of the transparency of public institutions. *Journal of Securities Exchange*.11 (41):68-98. (In Persian).
- Larcker, David F; & Tayan, Brian. (2011). Corporate Governance Matters: a closer look at organizational choices and their consequences. Pearson. Education, New Jersey.
- Mahboob, F. (2013). Review and comparison of weighted methods in AHP. Thesis of Master of Science. Faculty of Mathematical Sciences and Computer. Kharazmi University. (In Persian).
- Malekmohammadi, M; Saeedi, A; & Matinfard, M. (2020). Analyzing the systematic and unsystematic factors affecting credit risk in the banking system of Iran. *Journal of Securities Exchange*.12 (48):144. (In Persian).
- Mohagheghnia, M.J; Ghorbanizadeh, W; & Khanzadeh, M. (2021). Credit Rating Dimensions of Iran Banks. *Journal of Securities Exchange*.14 (54):63-84. (In Persian).
- Mojab, R. (2016). Assessment of banking health and the causes of banking crisis in Iran's economy. *Journal of tazehaye eghtesad*. No: 149:60-64. (In Persian).
- Namazi, M; & Ebrahimi, M. (2016). Studying the Disclosure of Risk and Influential Factors on This Disclosure. *Journal of Financial Accounting Knowledge*. 3(2):1-29. (In Persian).
- Nejia Moumen Hakim Ben Othman Khaled Hussainey. (2015). the Value Relevance of Risk Disclosure in Annual Reports: Evidence from MENA Emerging Markets. *Research in International Business and Finance*. Vol. 34: 177-204.
- Nikbakht, M. R; & Ahmadkhanbeigi, M. (2018). The Impact of corporate governance on financial reporting quality: integrated approach. *Journal of Accounting and Auditing Review*. 25(3):433-455. <https://dx.doi.org/10.22059/acctgrev.2018.205747.1007306>. (In Persian).
- Nikbakht, M.R; & Rafiee, A. (2012). A Model of Effective Factors in Financial Restatements in Iran. *Journal of Accounting Knowledge*. 3(9):167-194. (In Persian).
- Pasban, M; Madankar, N. (2018). Legal and Economic Analysis of the Triple Audit Institution in terms of Corporate Governance. *Journal of Securities Exchange*.11 (43):132-162. (In Persian).
- Penman, S, H. (2003). Financial statement Analysis and Security Valuation. New York: MC Graw Hill.

- Siriyama, k, h; & Norah, A. (2017). Financial Reporting Quality: A Literature Review. *International Journal of Business Management and Commerce*. 2(2):1-14.
- Payvandi, M; & Khoram, F. (2014). The importance of corporate governance and interrelationships audit committee, internal audit and independent auditor improving the quality of financial reporting. *Journal of auditor*.69:118-124. (In Persian).
- Securities & Exchange Organization of Iran. (2007). Executive instructions for disclosing company information. Tehran: Securities & Exchange Organization. <https://cmr.seo.ir/FrmRule.aspx?RuleID=32&search>. (In Persian).
- Securities & Exchange Organization of Iran. (2013). Charter of the audit committee- sample company (public corporation). Tehran: Securities & Exchange Organization. <https://cmr.seo.ir/FrmRule.aspx?RuleID=118&search>. (In Persian).
- Securities & Exchange Organization of Iran. (2013). Guidelines for internal controls of accepted publishers for companies listed on the Tehran stock exchange & Iran Farabourse. Tehran: Securities & Exchange Organization. (In Persian).
- Securities & Exchange Organization of Iran. (2018). Corporate governance guidelines for companies listed on the Tehran stock exchange & Iran Frabourse. Tehran: Securities & Exchange Organization. <https://cmr.seo.ir/FrmRule.aspx?RuleID=30677&search>. (In Persian).
- Shahbazighiasi, M; & Torabifar, H. (2016). Pathology of the banking system; Principles and standards of corporate governance in banks. Tehran, Islamic Parliament Research Center of Islamic Republic of Iran. <http://rc.majlis.ir/fa/report/show/977082>. (In Persian).
- Shahchera, M; & Taheri, M. (2015). Pathology of off-balance Sheet country's banking network. *25th Annual Monetary and Exchange Policy Conference*. Tehran. (In Persian).
- Somaye latifi, S; Raheli, H; yadavar, H; Saadi, H; & Shahrestani, S.A. (2018). Identification and explanation of executive steps of conservation agriculture development in Iran using Fuzzy Delphi Method. *Iranian of Journal Biosystem Engineering*. 49(1):107-120. (In Persian).
- Taheri, M; Rahmani, A; & soleimani, G. (2019). Value relevance of risk disclosure in Iranian listed banks. *Journal of Financial Accounting Reserarch*.11 (1):1-22. <https://dx.doi.org/10.22108/far.2019.110363.1242>. (In Persian).
- Vakili, A; & Saeidi, A. (2019). To Survey the Relation between Financial Restatement and Information Asymmetry (Evidences from companies listed in Tehran Stock Exchange). *Journal of Financial Knowledge of Securities Analyses*. 12(41):229-241. (In Persian).
- Wu, Ch; & Fang, W. (2011). Combining the Fuzzy Analytic Hierarchy Process and the Fuzzy Delphi Method for Developing Critical Competences of Electronic Commerce Professional Managers. *Qual Quant*, 45 (4), 45, 751-768.

COPYRIGHTS

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 license.